

Rukovođenje i komandovanje Oružanim snagama SFRJ: Vrhovna razina*

DAVOR MARIJAN

Hrvatski institut za povijest, Zagreb, Republika Hrvatska

Tema rada je vrhovna (strategijska) razina komandovanja Oružanim snagama SFRJ, posebice s Jugoslavenskom narodnom armijom. Za komandovanje oružanim snagama u SFRJ korišteni su pojmovi rukovođenje i komandovanje o čijem značenju često nije bilo suglasja. U radu je dan pregled komandovanja od 1945. do 1992. s težištem na promjenama u komandnom lancu nakon smrti maršala Josipa Broza Tita. Posebice se razmatra položaj saveznog (državnog) sekretara za narodnu obranu koji je u završnici jugoslavenske krize postao stvarni, iako nezakoniti, vrhovni komandant JNA.

Ključne riječi: Jugoslavija, oružane snage, Predsjedništvo SFRJ, vrhovno komandovanje, Štab Vrhovne komande, Domovinski rat

Uvod

Vojska je institucija koja legalno raspolaže oružjem što joj daje posebnu ulogu u društvu i značajan dio djelovanja sustavom državne tajne skriva od javnosti. Poželjno je da se moć kojom vojska raspolaže u mirnom stanju ne koristi u funkcioniranju političke zajednice. Zbog toga je pitanje političkog nadzora nad vojskom od posebnog značaja bez obzira je li riječ o demokratskim ili nedemokratskim društvima. U demokracijama je vojska jamac sigurnosti države i društva od izvanjske ugroze. Vojskom upravlja izvršna grana vlasti, čelnik izvršne vlasti (predsjednik države ili vlade) uglavnom je i vrhovni komandant vojske. On upravlja na temelju ustavnih i zakonskih rješenja. U nedemokratskim državama (totalitarne i autoritarne diktature) vojska ima istu ulogu, ali je i jamac opstojnosti vladajućeg režima, što je u pravilu njezina temeljna zadaća. U takvim državama vojsku nadzire i s njom upravljala stranka ili skupina koja je na vlasti.¹ Jedna od takvih država bila je Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija (SFRJ).

---

* U radu se koristim izvornim jugoslavenskim pojmom radi bolje čitljivosti teksta te zbog toga što pojmovi vođenje i zapovijedanje koji su zamjenski korišteni u Hrvatskoj vojsci, posebice vođenje, nisu primjerena zamjena.

¹ Ozren ŽUNEC, *Rat i društvo: ogledi iz sociologije vojske i rata*, Naklada Jesenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb, 1998., 43.-46.

SFRJ je nastala u Drugome svjetskom ratu zahvaljujući djelovanju Komunističke partije Jugoslavije (KPJ) i uz potporu velikih sila pobjednica koje su odlučile obnoviti poraženu i podijeljenu Jugoslaviju. Ključ komunističkog uspjeha bilo je stvaranje vlastite oružane sile. Dominacija komunista nad vojском zadržana je i nakon rata, pa se operativna vojna sila Jugoslavije, Jugoslavenska narodna armija (JNA) s punim pravom može smatrati militariziranim dijelom KPJ, odnosno od 1952. Saveza komunista Jugoslavije (SKJ). No, to ne znači, ma koliko proturječno zvuči, da je KPJ, osim prvih poratnih godina, komandovala i nadzirala JNA.

Iako je imala ustav i zakone, SFRJ nije bila demokratska ni pravna država. Najveći dio stanovništva je živio po zakonima koje su propisali i provodili vlastodršci iz partije,² čiji je položaj i uloga u društvu prvi put spomenuta tek u Ustavu iz 1963.³ Vrh partije bio je pošteđen dijela zakona, a njezin čelnik Josip Broz Tito imao je položaj na kojem bi mu zavidjela većina monarha ili diktatora. Od 1943. do smrti 1980. bio je iznad sustava i zakona. Od 1941. bio je političko-vojni čelnik partijske vojske što znači da je punih 39 godina bio vrhovni komandant jugoslavenske oružane sile. O tome treba voditi računa pri razmatranju sustava komandovanja Oružanim snagama SFRJ do 1980. Funkciju uvijek treba vezati uz konkretno ime jer razmatranje funkcije, ako se ne vodi računa o kome je riječ ne pridonosi shvaćanju problema. Posebice u shvaćanju zakonskih rješenja u kojima je vrhovni komandant (Tito) prenio dio svojih ovlasti na savezne sekretare za narodnu obranu (generale Ivana Gošnjaka i Nikolu Ljubičića). Prenosjenje ovlasti na jednog od njih bio je Titov osobni izbor koji je zatim sankcioniran zakonskim aktom. A što je zakon, tj. sila prava u revolucionarnoj državi, Tito je jezgrovito sažeo u prosincu 1971. u Karađorđevu.⁴ Stoga insistiranje na isključivo pravnoj raščlambi sustava rukovođenja i komandovanja vodi u slijepu ulicu i odražava nerazumijevanje istinske biti SFRJ. Upravo su ovo, iz političkih pobuda napravili autori interne povijesti JNA napisane u drugoj polovici 1980-tih.⁵

² Zbog moći s kojom je KPJ, odnosno SKJ raspolagala, izraz partija primjerenije odražava stvarno stanje u Jugoslaviji. Pod tim se, naravno, podrazumijeva dio KPJ, tj. SKJ koji je držao sve poluge vlasti. Usp. Vladimir GOATI, *SKJ, kriza, demokratija*, CEKADE, Zagreb, 1986., 8-9.

³ Ustav Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, članak VI. osnovnih načela, *Službeni list SFRJ*, 10. 4. 1963.

⁴ Na 21. sjednici Predsjedništva SKJ održanoj 2. prosinca 1971. Tito je, između ostalog rekao, da se kontrarevolucionarne tendencije moraju «sprečavati revolucionarnim dejstvom. To važi za sve sredine kod nas. To važi i za naše sudstvo i tužilaštvo. Oni se često drže paragrafa kao «pijan plot». I onda obrće taj paragraf na sve strane, nalazeći uvijek ono što krivca oslobađa, a ne gleda suprotno socijalističkom razvitku». TITO, *Govori i članci (1971-1976)*, Politička uprava SSNO, Beograd, 1977., 5.

⁵ Riječ je o ediciji *Razvoj Oružanih snaga SFRJ 1941-1985* u kojoj su do sredine 1991. objavljene 23 od 24 predviđene monografije. Predgovor iz kojeg je moguće iščitati razloge pisanja potpisao je umirovljeni admiral flote Branko MAMULA, «Smisao inicijative za pisanje monografije», *Razvoj oružanih snaga SFRJ 1945-1985: Konceptija, doktrina i sistem opštenarodne odbrane*, Interno, VINC, Beograd, 1989., 5.-31.

I. Oružane snage SFRJ

Oružane snage SFRJ sastojale su se od Jugoslavenske armije i Teritorijalne obrane (TO). Do 1968. oružana sila Jugoslavije bila isključivo JNA iako je i tada korišten pojam oružane snage. U 1968. godini javlja se Teritorijalna obrana kao nova komponenta oružanih snaga. Od tada su Oružane snage SFRJ bile dvokomponentna cjelina. Zadaća im je bila da štite neovisnost, suverenitet, teritorijalnu cjelokupnost i ustavom utvrđeno društveno uređenje socijalističke Jugoslavije.⁶ JNA je bila operativna vojska čiji se mirnodopski dio sastojao od profesionalnoga starješinskog sastava, vojnika na služanju vojnog roka i civilnih osoba. Zadaća mirnodopske JNA bila je da spriječi strategijsko iznenađenje, omogući mobilizaciju ratnog dijela oružanih snaga i prelazak društva na ratno življenje. TO je zamišljen kao najširi oblik «organizovanja radnih ljudi i građana za oružanu borbu», a bio je namijenjen da nadzire i bude nazočan na cijelom cjelom teritoriju zemlje, odnosno da bude korišten u partizanskom tipu rata. Mogao je djelovati samostalno ili zajedno s postrojbama JNA, s tim da je u određenim okolnostima mogao biti temeljni nositelj rata. Za razliku od JNA, TO je bio isključivo ratna vojska. U miru je imao samo štabove pa je mirnodopska vrijednost TO bila mala.⁷

Rukovođenje i komandovanje: definicija

Raspad SFRJ i nestanak njezinih oružanih snaga preživio je pojam kojim je označavan sustav komandovanja oružanom silom: rukovođenje i komandovanje, odnosno naivno pohrvaćeno vođenje i zapovijedanje.⁸ Dok se zapovijedanju u «prevođenju» iz komandovanja načelno nema što prigovoriti, s rukovođenjem u vođenje to nije slučaj. To je loša i neprimjerena zamjena, posebice jer rukovođenje (rukovodstvo) ne bi trebalo biti strano u hrvatskom jeziku.

Komandovanje se javlja s osnivanjem vojske. S vremenom je postajalo sve složenije što je tendencija koja se nastavlja. Komandovanje oružanom snagom, ma kako se ona zvala, ima zakonitosti koje se mogu naći u većini svjetskih vojski. Kao primjer, definicija komandovanja u Vojsci Kraljevine Jugoslavije nije odudarala od rješenja u većini vojski u tadašnjoj Europi. U njezinu temeljnom pravilu Općoj ratnoj službi iz 1937. komandovanje je objašnjeno kao ukupna nadležnost jednoga pretpostavljenog starješine koja se temelji ponajprije na dužnosti i pravu pretpostavljenih starješina da komanduju, a zatim na obvezama podređenih da izvršavaju komande svojih pretpostavljenih starješina.⁹ Ukratko, riječ je o jedinstarješinstvu, pravu nekih da komanduju i obvezi

⁶ Ustav Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, članak 240., *Službeni list SFRJ*, Beograd, 21. 2. 1974.

⁷ *Razvoj oružanih snaga SFRJ 1945-1985: Konceptija, doktrina i sistem opštenarodne odbrane*, 331; *Izmene i dopune Ratne službe Jugoslovenske narodne armije*, Državni sekretarijat za narodnu odbranu, 1969., 11.

⁸ Zakon o obrani, članci 47. i 48., *Narodne novine*, Zagreb, 20. 9. 1991.

⁹ *Opšta ratna služba*, Ministarstvo vojske i mornarice Kraljevine Jugoslavije, Beograd, 1937.,

drugih da izvršavaju komande onih koji su u hijerarhijskom lancu na višoj dužnosti. Ovo načelo trebalo je vrijediti i za JNA, posebice od 1953. Do tada je temeljna značajka komandovanja J[N]A, odnosno njezine prethodnice Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije (NOVJ), bilo dvostarješinstvo, postojanje dva komandanta, vojnog i partijskog – političkog komesara. Političke komesare postavljao je KPJ i oni su jamčili provedbu njezine politike u pohodu na vlast. U tom slučaju možda je preciznije rukovođenje od komandovanja. Dva komandanta postojala su od čete kao najniže razine, do armije kao najveće vojne strategijsko-operativne skupine. Samo je završna razina komandovanja, ona vrhovnog komandanta Jugoslavenske armije Josipa Broza Tita, bila jedinstvena i na njoj nije bilo dvostarješinstva.¹⁰

Dok je komandovanje prilično jasno objašnjeno, to nije slučaj s rukovođenjem. Pojam rukovođenje prodro je i raširio se u vojnom pojmovniku SFRJ uz pomoć KPJ, odnosno na temelju sovjetskog utjecaja.¹¹ U ratnoj službi kojom se u Drugome svjetskom ratu koristila Crvena armija i koja je 1945. prevedena s ruskog za potrebe Jugoslavenske armije, poglavlje o upravljanu vojskom naziva se rukovođenje. Komandovanje je tretirano kao sastavni dio rukovođenja i tu se nije ništa objašnjavalo.¹² Takvo stajalište zadržano je i u Sovjetskoj armiji.¹³ U nekim drugim poratnim priručnicima JNA koji su razmatrali pitanje komandovanja, uključujući i ratne službe JNA iz 1955. i 1964., rukovođenje se ne spominje.

Rukovođenje u oružanim snagama u Vojnoj enciklopediji JNA objašnjeno je kao zajednički (opći) izraz za komandovanje i upravljanje «koji se tretiraju kao njegove sastavne funkcije». Navedena su i različita mišljenja da je riječ o sinonimu «ili pak, da se ovi pojmovi suštinski razlikuju po tome što komandovanje podrazumeva postojanje autoriteta sa disciplinskim pravima, dok to za R.[ukovođenje] nije potrebno».¹⁴ U privremenom napatku za rad komandi – štabova koji je izrađen u Prvoj upravi Generalštaba JNA i koji je u uporabu propušten u siječnju 1983. rukovođenje je objašnjeno kao djelatnost «organizacije oružanih snaga kojom se usmeravaju pojedinci, organizacijske jedinice i oružane snage kao celina u izvršavanju postavljenih ciljeva i zadataka. Rukovođenje ostvaruju pojedinci (starešine jedinica i organizacijskih tela i drugih organizacijskih oblika) i tela za rukovođenje (predsedništva, komande, štabo-

---

33.

¹⁰ Milija STANIŠIĆ, *KPJ u izgradnji oružanih snaga revolucije*, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1973., 295.-301.; Dane PETKOVSKI, Bogdan KNEŽEVIĆ, *Politički komesari naše armije*, Exportpress, Beograd, 1987., 189.-190.

¹¹ *Povijest Savezne komunističke stranke (boljševika): Kratki tečaj*, Izdavačka zadruga literature na inostranim jezicima, Moskva, 1939., 238.-239. Usp. i *Historija Svesavezne komunističke partije (boljševika): Kratki kurs*, Kultura, Beograd, 1947., 252.-253.

¹² *Ratna služba*, (prijevod s ruskog), Vojnoizdavački zavod M.N.O., 1945., 28.-38.

¹³ IVANOV, ŠEMANSKI, JANOV, *Komandovanje jedinicama u boju* (prijevod s ruskog), Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1967., 13.

¹⁴ V. K., «Rukovođenje», *Vojna enciklopedija*, Izdanje redakcije Vojne enciklopedije, sv. 8., Beograd, 1966., 367.

vi, komiteti i drugi organi rukovođenja)».¹⁵ Mislim da je ova definicija, posebice dio oko skupnih tijela, najbolja od svih koja se može naći u tiskovinama JNA. Kao potvrdu da je rukovođenje djelatnost, u ovom slučaju pravo i obveza skupnog tijela, a komandovanje obveza i pravo pojedinca, skrećem pažnju na položaj i prava predsjednika Republike i Predsjedništva SFRJ u Ustavu iz 1974. Predsjednik je vrhovni komandant, a Predsjedništvo najviše tijelo rukovođenja i komandovanja oružanim snagama.¹⁶

U zakonskim aktima SFRJ rukovođenje i komandovanje je različito tretirano: od toga da je komandovanje dio rukovođenja, do zajedničkog korištenja, s tim da je ponekad komandovanje bilo ispred rukovođenja.¹⁷ Prvi Ustav u koji je rukovođenje uneseno bio je onaj iz 1963. gdje je iza komandovanja rukovođenje.¹⁸ U Ustavu SFRJ iz 1974. rukovođenje je ispred komandovanja i tako je ostalo do kraja JNA.¹⁹ Kratica RiK za rukovođenje i komandovanje od tada je općeprihvaćena u Oružanim snagama SFRJ.

Koliko mi je poznato, u JNA su samo jednom nedvosmisleno odvojene komandne od rukovodećih dužnosti i to u naredbi o komandnim i rukovodećim dužnostima u JNA koju je 8. rujna 1965. potpisao državni sekretar za narodnu obranu general, Ivan Gošnjak.²⁰ Iz naredbe se vidi da su rukovodeće dužno-

¹⁵ *Uputstvo za rad komandi – štabova: nacrt*, Poverljivo, Centar Visokih vojnih škola JNA «Maršal Tito», 1983., 12.

¹⁶ Ustav Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, članci 313. i 335., *Službeni list SFRJ*, 21. 2. 1974.

¹⁷ Zakon o Jugoslovenskoj narodnoj armiji, glava II, članak 7., *Službeni list FNRJ*, 5. 7. 1955.; Zakon o narodnoj obrani, glava II, članak 9., *Službeni list FNRJ*, 6. 7. 1955.; Zakon o Jugoslovenskoj narodnoj armiji, glava II i članak 6., *Službeni list SFRJ*, 31. 12. 1964.; Zakon o narodnoj obrani, članak 7., *Službeni list SFRJ*, 21. 7. 1965.; Zakon o narodnoj obrani, članak 11., *Službeni list SFRJ*, 19. 2. 1969.

¹⁸ Ustav Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, članak 256., *Službeni list SFRJ*, 10. 4. 1963.

¹⁹ Ustav Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, članci 313. i 316., *Službeni list SFRJ*, 21. 2. 1974.

²⁰ Komandne su bile dužnosti komandira, odnosno komandanta: voda, čete i baterije, bataljuna i divizijuna, uporišta, komandanta ili upravnika baze, broda, odreda ratnih i pomoćnih brodova, flotile i eskadre, puka, brigade, nastavnog centra i vojnog okruga, divizije, zone protuzračne obrane (PZO) i vojnopomorskog sektora, vojnog područja, korpusa i Komande grada Beograda, graničnih postrojba, armijskih oblasti i ratnog zrakoplovstva. Rukovodeće su bile dužnosti starješina: načelnika Generalštaba JNA, načelnika štabova divizija, zona PZO, vojnopomorskog sektora, vojnih područja, korpusa, Komande grada Beograda, graničnih postrojba, armijskih oblasti i ratnog zrakoplovstva; pomoćnika komandanta za političko-pravne poslove u komandama divizija, zona PZO, Vojnopomorskog sektora, vojnih područja, korpusa, Komandi grada Beograda, graničnih postrojba, armijskih oblasti i ratnog zrakoplovstva; pomoćnika komandanta za pozadinu u komandama divizija, zona PZO, vojnopomorskog sektora, vojnih područja, korpusa, Komandi grada Beograda, graničnih postrojba, armijskih oblasti i ratnog zrakoplovstva; načelnika tijela sigurnosti u komandama vojnih područja, korpusa, Komandi grada Beograda, graničnih postrojba, armijskih oblasti i ratnog zrakoplovstva; pomoćnika komandanta za političko-pravne poslove u komandama divizija, zona PZO, Vojnopomorskog sektora, vojnih područja, korpusa, Komandi grada Beograda, graničnih postrojba, armijskih oblasti i ratnog zrakoplovstva; pomoćnika komandanta za pozadinu u komandama divizija, zona PZO, vojnopomorskog sektora, vojnih područja, korpusa, Komandi grada Beograda, graničnih postrojba, armijskih oblasti i ratnog zrakoplovstva; načelnika školskih centara; načelnika Više vojne akademije KoV, Više zrakoplovne vojne akademije i Više vojnopomorske akademije. Naredba Državnog sekretara za narodnu odbranu R. v. p. br. 755 od 8. 9. 1965. o komandnim i rukovodećim dužnostima na kojima aktivni oficir može ostati najviše šest godina u istoj vojnoj jedinici odnosno ustanovi, *Službeni vojni list*, 25. 10. 1965., 617. Na-

sti bile dužnosti starješina bez prava komandovanja postrojbama, odnosno s pravom komuniciranja na principu subordinacije prema njihovim stručnim zadaćama. Slično određenje kasnije ne postoji, a u raspravama o rukovođenju ova naredba nije uopće korištena kao argument za ili protiv, iako je za razliku od teorijskih rasprava imala snagu zakona. Treba isključiti mogućnost nepoznavanja jer se odnosila na statusna pitanja i na sve razine komandiranja i komandovanja u JNA. Naredba je stavljena izvan snage 1974. donošenjem Zakona o službi u oružanim snagama, nesumnjivo u vremenskom određenju dužnosti.²¹

Pitanje RiK-a do početka 1980. bilo je teorijsko. Neki su u njemu vidjeli sinonime ili dvije funkcije istog sadržaja, odnosno stajalište da je komandovanje samo dio procesa rukovođenja.²² Sama je rasprava bila marginalna, ne samo zbog slabe čitanosti časopisa, bilo je svejedno kako tko zove sustav komandovanja jer ga to nije činilo učinkovitijim. Posebice je to bilo nevažno u eri samoupravnog socijalizma koji je obilovao viškom pojmova i sustavnim korištenjem sinonima u svim prigodama. Od 1953. na čisto vojnoj razini od komande čete do armije, sve je bilo jasno i to je bila crta komandovanja. Ostao je problem političkog odlučivanja i to je bio problem, ne savezne razine, već republika i pokrajina koje su po Ustavu iz 1974. ušle u sustav rukovođenja Teritorijalnom obranom.²³ Tek je u 1980-tim učinjen napor da se RiK pojmovno odredi. Do tada to nije bilo moguće i zbog naravi same rasprave koja je raspravljala o formi, a ne o biti problema. Naime, u raspravi je redovito zanema-

---

pominjem da je podjela na komandne i rukovođeće dužnosti na tragu razmišljanja u jednome stručnom članku pukovnika M. Rašića u kojem je rukovođenje najbliže određenju štabne funkcije, a da je komandovanje završni čin rukovođenja. Mihailo RAŠIĆ, pukovnik, «Rukovođenje i komandovanje», *Vojno delo*, br. 12., Beograd, 1954., 11.-24.

²¹ *Registar propisa objavljenih u «Službenom vojnom listu» 1952-1984*, Izdanje «Službenog vojnog lista», Beograd, 1985., 263.

²² Franjo TUĐMAN, pukovnik, «Razmatranja o osnovnim pitanjima rukovođenja», *Vojno delo*, br. 9-10., Beograd, 1953., 1.-19.; ISTI, «Razmatranja o osnovnim pitanjima rukovođenja», *Vojno delo*, br. 11., Beograd, 1953., 9.-23.; Mihailo RAŠIĆ, pukovnik, «Rukovođenje i komandovanje», *Vojno delo*, br. 12., Beograd, 1954., 11.-24.; Marko KALOĐERA, potpukovnik, «Komandovanje i upravljanje u JNA», *Vojno delo*, br. 4-5., Beograd, 1962., 54.-63.; Novica VLAOVIĆ, potpukovnik, «Rukovođenje oružanim snagama u skladu sa zahtevima i postavkama kibernetike», *Vojno delo*, br. 3., Beograd, 1969., 102.-115.; ISTI, «O nekim terorističkim postavkama rukovođenja u oružanim snagama», *Vojno delo*, br. 4., Beograd, 1969., 40.-45.; Branislav JOVANOVIĆ, major, «Rukovođenje u vojnom sistemu», *Vojno delo*, br. 5., Beograd, 1971., 41.-53.; ISTI, «Odnos rukovođenja i komandovanja u teoriji i praksi vojne organizacije», *Vojno delo*, br. 2., Beograd, 1975., 94.-103.; Stevo TANKOSIĆ, pukovnik, «O rukovođenju i komandovanju u teoriji i praksi vojne organizacije», *Vojno delo*, br. 5., Beograd, 1975., 97.-107.; Zdravko DIMIĆ, general-major, «Rukovođenje i komandovanje u savremenim uslovima», *Vojno delo*, br. 3., Beograd, 1978., 117.-120.; Miloš FUNDUK, «Ustavno-pravni položaj i međusobni odnosi organa za rukovođenje narodnom odbranom i organa za rukovođenje i komandovanje oružanim snagama», *Narodna odbrana u ustavnom sistemu SFRJ*, VIZ, Beograd, 1980., 169.-194.; Marinko STOJKOVIĆ, «Oružane snage i rukovođenje i komandovanje oružanim snagama», *Narodna odbrana u ustavnom sistemu SFRJ*, VIZ, Beograd, 1980., 195.-253.

²³ Ustav Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, članak 239., *Službeni list SFRJ*, 21. 2. 1974.

rivan povijesni aspekt problema, okolnost da je pojam rukovođenje u politički sustav uvela partija. Titovom smrću ovo je pitanje JNA zaoštrila kada je dovela u pitanje položaj Teritorijalne obrane i prava republika prema njoj. Rasprava je do tada bila teorijska i neobvezna jer nije sankcionirana kao obvezno pravilo ili naputak.

Ovo je učinjeno tek 1983. s Rukovođenjem i komandovanjem, udžbenikom za vojne akademije JNA na kojem su obrazovane posljednje klase oficira JNA. Rukovođenje je objašnjeno kao «organizovana delatnost na sprovođenju politike, ciljeva i zadataka koje subjekti upravljanja postavljaju u oblasti ONO i DSZ. [...] Rukovođenje i komandovanje nisu sinonimi. Između njih postoji razlika u sadržaju rada». Komandovanje je funkcija rukovođenja «koja postoji samo u vojnoj organizaciji». Komandovanjem se ostvaraju funkcije rukovođenja. «Obuhvata pravo na odlučivanje i dodelu zadatka. Ostvaruje se pomoću određenih akata komandovanja: naredjenja, naredbe, zapovesti, direktive i instrukcije. Izdaju ih samo pretpostavljene starešine, a ne komande, štabovi, uprave i druge grupne strukture. Čak i kad postoji kolektivni organ rukovođenja, rukovodilac tog organa ostvaruje komandovanje u njegovo ime (čl. 328. Ustava SFRJ)».²⁴ Da sve bude jasno i da bi se otklonili mogući prigovori, autori udžbenika pozvali su se na neprijeporni autoritet admirala Branka Mamule i postavke njegova članka o problemima rukovođenja i komandovanja iz 1981. godine.²⁵ Kada se objašnjenje rukovođenja iz 1983. usporedi s popisom rukovodećih dužnosti iz 1965. vidi se koliki je teorijski «skok» napravila JNA.

Napominjem, iako to nije tema ovog rada, da je Vojska Republike Srpske kao prva od tri sljednice JNA u prvim danima postojanja izbacila rukovođenje i ostala isključivo na komandovanju.²⁶ Druga sljednica JNA, Vojska Jugoslavije rukovođenja se riješila 1993. tijekom priprema za donošenje Zakona o Vojsci Jugoslavije na temelju Zakona o općenarodnoj obrani. U njezinu tjednom glasilu je komentar da novi «Zakon govori samo o komandovanju. Naime, u pripremama Zakona ocjenjeno je da je u dosadašnjoj primeni Zakona uvek bio problem određivanja granice između rukovođenja i komandovanja, odnosno kad i na koje odnose treba primeniti odredbe o rukovođenju, a kad odredbe o komandovanju. Pored toga stalo se i na stanovište da je Vojska institucija u kojoj svi odnosi treba da se zasnivaju na komandovanju i da nema nikakve potrebe zadržavati i pojam rukovođenja».²⁷

²⁴ *Rukovođenje i komandovanje*, Udžbenik za vojne akademije, Interno, Beograd, 1983., 18.

²⁵ *Isto*, 18. Riječ je članku «Neki aktuelni problemi rukovođenja i komandovanja», *Vojno delo*, br. 3., Beograd, 1981.

²⁶ Zakon o Vojsci, članci 173.-175., *Službeni glasnik srpskog naroda u BiH*, 1. 6. 1992.

²⁷ Miodrag Starčević, «Zaokružen sistem komandovanja», *Vojska*, Beograd, 25. 11. 1993., 9.

II. Rukovođenje i komandovanje Oružanim snagama SFRJ do Titove smrti

Vrhovni komandant

Od prvog do posljednjeg dana postojanja oružana sila Jugoslavije imala je samo jednoga vrhovnog komandanta, Josipa Broza Tita. Na tu dužnost Tito je izabran na temelju položaja generalnog sekretara Centralnog komiteta KPJ. U Drugome svjetskom ratu bio je čelnik Glavnog štaba Narodnooslobodilačkih partizanskih odreda, kasnije Vrhovnog štaba Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije. Na Drugom zasjedanju AVNOJ-a 1943. izabran je za predsjednika Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije koje je imalo funkciju privremene vlade u kojem je kao predsjednik bio i povjerenik za obranu, odnosno vrhovni komandant NOVJ. Tada je dobio čin maršala, što je kasnije bio sinonim za njega kao vrhovnog komandanta jugoslavenskih oružanih snaga.²⁸

Nakon završetka rata, prema Ustavu Federativne Narodne Republike Jugoslavije (FNRJ) iz 1946., vrhovnog komandanta vojne i oružane sile imenovala je Narodna skupština.²⁹ U Ustavu nije objašnjeno prema kojem se kriteriju bira vrhovni komandant. No, kriterij je bio već postavljen. Narodna skupština je samo odigrala ulogu koju je dobila od Politbiroa Centralnog komiteta KPJ. Tito je izabran za predsjednika Vlade FNRJ, odnosno prethodne Vlade Demokratske Federativne Jugoslavije i za vrhovnog komandanta, ujedno i ministra obrane.³⁰

Ustavnim zakonom iz 1953. uvedena je funkcija Predsjednika Republike koji je između ostalog bio i vrhovni komandant oružanih snaga.³¹ Ovo rješenje potvrđeno je i Ustavom iz 1963.³² Ustavnim amandmanima iz 1971. najviše tijelo rukovođenja i komandovanja Oružanim snagama SFRJ postalo je Predsjedništvo SFRJ, u čije je ime predsjednik Predsjedništva komandovao oružanim snagama.³³ Naravno, u svim slučajevima bilo je riječ o Titu. Ustavom iz 1974. potvrđeno je ovo rješenje, s tim da je uređeno da dok Tito obavlja funkciju predsjednika Republike, Predsjedništvo SFRJ ne vrši svoja prava i dužnosti koja su bila istovjetna pravima predsjednika Republike. Tek nakon prestanka postojanja funkcije predsjednika Republike, moglo je Predsjedništvo SFRJ vršiti svoja prava, uključujući i komandovanje Oružanim snagama SFRJ.³⁴

²⁸ V. Be., «Broz Josip Tito», *Vojna enciklopedija*, Izdanje Redakcije Vojne enciklopedije, sv. 2., Beograd, 1971., 81.-83.

²⁹ Ustav Federativne Narodne Republike Jugoslavije, članak 135., *Službeni list FNRJ*, 1. 2. 1946.

³⁰ *Razvoj oružanih snaga SFRJ 1945-1985: Savezni sekretarijat za narodnu odbranu*, Interno, VINC, Beograd, 1990., I., 34.-35., 86., 102.-103.

³¹ Ustavni zakon o osnovama društvenog i političkog uređenja FNRJ, članak 73., *Službeni list FNRJ*, 14. 1. 1953.

³² Ustav Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, članci 215. i 256., *Službeni list SFRJ*, 10. 4. 1963.

³³ Odluka o proglašenju Ustavnih amandmana, Amandman XXXVI., *Službeni list SFRJ*, 8. 7. 1971.

³⁴ Ustav Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, članci 313. i 328., *Službeni list SFRJ*, 21. 2. 1974.

Vrhovna komanda

Osim Tita kao neupitnoga vrhovnog komandanta, SFRJ je jedno vrijeme imala i instituciju Vrhovne komande kao šireg tijela vrhovnog komandanta. Namjena i položaj Vrhovne komande nije jasan. Iz jedne natuknice u Vojnoj enciklopediji moglo bi se zaključiti da Vrhovna komanda nije uopće postojala i da je riječ o anakroničnom tijelu.³⁵ U internom historijatu JNA tvrdi se da je tijekom 1966. i 1967. Vrhovna komanda reorganizirana, što bi trebalo značiti da je već postojala. Prema istom izvoru postojao je i Štab Vrhovne komande oružanih snaga u kojem je dužnost načelnika štaba vršio načelnik Generalštaba JNA.³⁶ U strogo povjerljivoj studiji JNA iz 1982. o rukovođenju i komandovanju za Vrhovnu komandu se kaže da «ni u jednom dokumentu nisu bile regulisane njene ingerencije, pa čak ni personalni sastav. O tome su postojala različita mišljenja i tumačenja».³⁷ Što god da je istina, treba naglasiti da se Vrhovna komanda u regulativnim dokumentima spominje samo 1969. u Zakonu o narodnoj obrani kao tijelo koje «rukovodi neposredno operativnom armijom, a teritorijalnom odbranom – preko republičkih štabova za narodnu odbranu».³⁸ U 1971., očito nakon prihvaćenih Ustavnih amandmana, postojao je prijedlog da se Vrhovna komada sastoji od: vrhovnog komandanta (ujedno i predsjednika Predsjedništva SFRJ), po jednog člana Predsjedništva SFRJ iz svake republike, predsjednika Saveznoga izvršnog vijeća (SIV), saveznog sekretara za narodnu odbranu, načelnika štaba Vrhovne komande i članova mirnodopskoga Vojnog komiteta.³⁹ U nacrtu Strategije oružane borbe iz 1973. predviđeno je da funkciju Vrhovne komande u miru vrhovni komandant obavlja preko SSNO i Generalštaba JNA, a da se u ratu od njih «formira štab vrhovne komande i sekretarijat narodne odbrane u sastavu savezne ratne vlade».⁴⁰ No, to je rješenje koje u konačnu redakciju ovoga doktrinarnog dokumenta nije ušlo.⁴¹ Iz već spominjane strogo povjerljive studije JNA iz 1982. može se zaključiti da je ova institucija zamrla u 1970-tima. Štoviše, u studiji je stajalište da postojećim određenjem Predsjedništva SFRJ kao najvišeg tijela rukovođenja i komandovanja nema razloga za postojanje Vrhovne komande.⁴²

³⁵ V. K., «Vrhovna komanda», *Vojna enciklopedija*, Izdanje Redakcije Vojne enciklopedije, sv. 10., Beograd, 1975., 620.-621.

³⁶ *Razvoj oružanih snaga SFRJ 1945-1985: Konceptija, doktrina i sistem opštenarodne odbrane*, 235.

³⁷ *Neka pitanja i problemi rukovođenja i komandovanja OS SFRJ*, Strogo poverljivo, I uprava Generalštaba JNA, Beograd, 1982., 61.

³⁸ Zakon o narodnoj obrani, točka III u uvodnim načelima, *Službeni list SFRJ*, 19. 2. 1969.

³⁹ I uprava GŠ JNA, «Neka aktuelna pitanja komandovanja i organizacije oružanih snaga», *Bilten Generalštaba JNA*, br. 1., Strogo poverljivo, Beograd, 1971., shema na stranici 29.

⁴⁰ *Strategija (nacrt udžbenika)*, Katedra strategije Više vojne akademije JNA, Poverljivo, 1974., 560., 567.-568.

⁴¹ *Strategija oružane borbe*, Interno, SSNO, 1976., 68.-69.

⁴² *Neka pitanja i problemi rukovođenja i komandovanja OS SFRJ*, 62.

Savezni sekretar za narodnu obranu

Ministarstvo obrane zamijenio je 1953. Državni sekretarijat za poslove narodne obrane (DSNO), od 1971. Savezni sekretarijat za narodnu obranu (SSNO).⁴³ Na čelu DSNO-a odnosno SSNO-a bio je državni tj. savezni sekretar za poslove narodne obrane. On je rukovodio upravnim poslovima JNA i za svoje poslove je odgovarao tijelima koja su mu ih stavljala u nadležnost: Saveznoj narodnoj skupštini, Saveznome izvršnom vijeću (SIV) i vrhovnom komandantu.⁴⁴

Prema Ustavu iz 1963. vrhovni komandant je mogao imati zamjenika «koji ga zamenjuje u poslovima komandovanja i rukovođenja Jugoslovenskom narodnom armijom koje odredi vrhovni komandant».⁴⁵ Nakon uvođenja funkcije potpredsjednika SFRJ, koju je dobio Aleksandar Ranković moglo se očekivati da on postati zamjenik vrhovnog komandanta. To se nije dogodilo iako je on doista u tom razdoblju bio potencijalni Titov nasljednik.⁴⁶ Za zamjenika je 1963. imenovan državni sekretar za narodnu obranu, general armije Ivan Gošnjak.⁴⁷ Bilo je to ozakonjenje Titove prakse postupnog prenošenja dijela ovlasti u komandovanju s JNA na državnog sekretara, tj. od 1971. saveznog sekretara za narodnu obranu. Ova je praksa počela u 1950-tima zakonskom odredbom da dio svojih ovlasti u komandovanju s JNA, vrhovni komandant može prenijeti na državnog sekretara i ovlastiti ga «da vršenje nekih od tih poslova prenese na druge starešine. Tim aktom određuju se poslovi koji se mogu preneti i na koje starešine».⁴⁸ Prenosjenjem obveza vrhovni komandant je rasterećivan od mnogobrojnih poslova, osim obveza i prava na uporabu oružanih snaga u miru i ratu.⁴⁹

Prenošenje ovlasti rukovođenja i komandovanja s JNA odnosno Tita na državnog sekretara nastavljeno je i kasnije s tim da je teorijski narušeno od 1971. do 1974. amandmanima na Ustav SFRJ iz 1971. predsjednik Republike kao vrhovni komandant mogao je određene poslove komandovanja oružanim snagama i rukovođenja JNA, osim na saveznog sekretara, prenijeti i na Vojni komitet. Vojni komitet se sastojao od saveznog sekretara za narodnu obranu kao predsjednika i dva člana koje imenuje Predsjedništvo, s tim da je u slučaju rata Predsjedništvo moglo proširiti sastav Vojnog komiteta.⁵⁰ Položaj i prava

⁴³ Ustavni zakon o osnovama društvenog i političkog uređenja FNR Jugoslavije, članak 92.; Odluka o proglašenju Ustavnih amandmana, Amandman XXXIX, *Službeni list SFRJ*, 8. 7. 1971.

⁴⁴ Zakon o Jugoslovenskoj narodnoj armiji, članci 7. i 12., *Službeni list FNRJ*, 5. 7. 1955.

⁴⁵ Ustav Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, članak 256., *Službeni list SFRJ*, 10. 4. 1963.

⁴⁶ Dušan BILANDŽIĆ, *Jugoslavija poslije Tita (1980-1985)*, Globus, Zagreb, 1986., 10.-11.

⁴⁷ Odluka Savezne skupštine o imenovanju zamenika vrhovnog komandanta AS. br. 5/1 od 30. 6. 1963., *Službeni list SFRJ*, 24. 7. 1963.

⁴⁸ Zakon o Jugoslovenskoj narodnoj armiji, članak 10., *Službeni list FNRJ*, 5. 7. 1955.

⁴⁹ *Isto*, članak 8.

⁵⁰ Odluka o proglašenju Ustavnih amandmana, točka 4. Amandmana XXXVI. i Amandman XXXVII., *Službeni list SFRJ*, 8. 7. 1971.

Vojnog komiteta nisu konkretizirani pa se moglo samo spekulirati zašto je u oružanim snagama mogao vršiti poslove komandovanja, a u JNA poslove rukovođenja.⁵¹ Logično je pretpostaviti da je to bila Titova odluka i sprječavanje partijskom vrhu da se miješa u komandovanje JNA.

Nakon donošenja Ustava SFRJ iz 1974., Vojni komitet se više ne spominje. U odnosu na ranija rješenja vrhovni komandant oružanih snaga mogao je na saveznog sekretara prenijeti vršenje određenih poslova komandovanja i rukovođenja oružanim snagama.⁵² Time je savezni sekretar prvi put dobio određena prava rukovođenja i komandovanja i nad Teritorijalnom obranom, što ranije nije bio slučaj.⁵³

Na kraju ovog dijela raščlambe treba ponoviti da je položaj saveznog sekretara bio puno više od dužnosti koja je uređena Ustavom i zakonom. Državni, odnosno savezni sekretar je osoba koju je Tito imenovao i koja mu je privrženica. To nije obični birokratsko-činovnički odnos jer SFRJ nije funkcionirala po zakonima – već po odnosu snaga. A u tom odnosu snaga JNA je bila isključivo vezana uz Tita.⁵⁴ Tito je bio revolucionar i kada je prenosio dio svojih ovlasti, prenosio ih je osobama u koje je imao najveće povjerenje. To je bio dominantan odnos koji se iz dokumenata ne vidi.

Rukovođenje i komandovanje Teritorijalnom obranom

Osnivanjem Teritorijalne obrane, u poslove obrane na velika vrata su ušle republike. Prema Ustavu iz 1974. republike su dobile pravo «da u skladu sa sistemom narodne obrane svaka na svojem teritoriju uređuje i organizira narodnu obranu i da rukovodi teritorijalnom obranom, civilnom zaštitom te drugim pripremama za obranu zemlje, a u slučaju napada na zemlju – da organizira općenarodni otpor i njime rukovodi».⁵⁵ U Ustav socijalističke Hrvatske iz 1974. unesena je obveza i pravo republike da organizira narodnu obranu, uključujući i «organizaciju, rukovođenje i komandiranje teritorijalnom obranom i civilnom zaštitom».⁵⁶ Ova odredba zamijenjena je 1981. posebnim amandmanom kojim je izbrisano pravo republike na komandovanje Teritorijalnom obranom, s tim da je rukovođenje ostalo.⁵⁷ Zašto je to učinjeno, nije mi poznato.

⁵¹ *Razvoj oružanih snaga SFRJ 1945-1985: Savezni sekretarijat za narodnu odbranu*, II, 301.

⁵² Ustav Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, članak 343., *Službeni list SFRJ*, 21. 2. 1974.

⁵³ Zakon o narodnoj odbrani, članak 20., *Službeni list SFRJ*, 4. 5. 1974.; Vrhovni komandant OS, R. v. p. br. 64 od 22. 10. 1974., Naredba o prenošenju na saveznog sekretara za narodnu odbranu određenih poslova komandovanja i rukovođenja oružanim snagama, *Službeni vojni list*, 1. 11. 1974., 809.

⁵⁴ Branko MAMULA, *Slučaj Jugoslavija*, CID, Podgorica, 2000., 28.; Dušan BILANDŽIĆ, *Hrvatska moderna povijest*, Golden marketing, Zagreb, 1999., 691.; Raif DIZDAREVIĆ, *Od smrti Tita do smrti Jugoslavije: sjećanja*, Svjetlost, Sarajevo, 2000., 42.

⁵⁵ Ustav Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, članak 239., *Službeni list SFRJ*, 21. 2. 1974.

⁵⁶ Ustav Socijalističke Republike Hrvatske, članak 326., *Narodne novine*, 22. 2. 1974.

⁵⁷ Amandmani na Ustav Socijalističke Republike Hrvatske, Amandman IV., *Narodne novine*, 4. 8. 1981.

Štabovi TO imali su dvojni odgovornost, vertikalno do vrhovnog komandanta i horizontalno, po principu samoupravnog organiziranja, prema općinama, pokrajinama i republikama.⁵⁸ Pod tim se mislilo na organizacije SK, a ne na društveno-politička tijela. Logično je pretpostaviti da se od tada pojam rukovođenje tretira u kontekstu prevlasti partije, odnosno njezinu posebnom položaju u društvu i odgovornošću za tekovine revolucije.

Na XI. kongresu SKJ koji je održan 1978. u sustav obrane uvedeni su komiteti za općenarodnu obranu i društvenu samozaštitu (ONO i DSZ). Inicirani su kao tijela za rukovođenje, usmjeravanje i koordiniranje ONO i DSZ kako bi SKJ u svim, pa i najtežim uvjetima, osigurao funkcioniranje sustava, odnosno zadržao ovaj važni sustav u svojim rukama. Preporuka, a to je naravno značilo odluka koja se mora izvršiti, bila je da se osnuju od razine organizacija udruženog rada do vrha države.⁵⁹ Njihovo osnivanje primjer je kako je funkcionirao jugoslavenski sustav. Partija donese odluku upitnoga ustavnog pokrića, zatim se to prilično nejasno sankcionira zakonom, te djeluje daleko od očiju javnosti kao republičko (savezno) tijelo velike ovlasti i nikakve odgovornosti. Komiteti za ONO i DSZ počeli su djelovati na temelju doktrinarnog materijala o ONO i DSZ u funkciji zaštite ustavnog poretka i teritorijalnog integriteta SFRJ koji je usvojen u prosincu 1978. na zajedničkoj sjednici Savjeta za narodnu obranu Predsjedništva SFRJ i Saveznog savjeta za zaštitu ustavnog poretka kojima je rukovodio Tito.⁶⁰ Sustav koji je Tito postavio 1974. najveći značaj dao je republičkim komitetima za ONO i DSZ. U Hrvatskoj je, a vjerojatno je tako bilo i u ostalim republikama, Komitet za ONO i DSZ SRH bio krovno tijelo koje je procjenjivalo i davalo svoje mišljenje, obvezujuće za sve u sklopu republike.⁶¹ Ovaj komitet bio je na čelu niza sličnih koji su postojali u republici. Počeli su djelovati 1979. da bi se «uhodali» početkom 1980. godine.⁶² U odnosu prema

⁵⁸ *Razvoj oružanih snaga SFRJ 1945-1985: Savezni sekretarijat za narodnu odbranu*, I., 203.

⁵⁹ *Referat i završna riječ predsjednika Tita: Rezolucije: Statut SKJ*, Izdavački centar «Komunist», Beograd, 1978., 190.-191.

⁶⁰ *Općenarodna obrana i društvena samozaštita u funkciji zaštite ustavnog poretka i obrane nezavisnosti i teritorijalnog integriteta SFR Jugoslavije*, Povjerljivo, prosinca 1978.

⁶¹ Sredinom 1986. izabran je novi sastav Komiteta za ONO i DSZ SRH pod predsjedanjem predsjednika Predsjedništva CK SKH. Ostali članovi bili su: predsjednik Predsjedništva SRH, predsjednik Sabora SRH; predsjednik Izvršnog vijeća Sabora SRH; sekretar Predsjedništva CK SKH; predsjednik Predsjedništva Republičke konferencije SSRNH; predsjednik Predsjedništva Vijeća Saveza sindikata Hrvatske, predsjednika Predsjedništva Republičkog odbora SUBNOR-a Hrvatske; predsjednik Predsjedništva Republičke konferencije SSOH; sekretar RSUP-a SRH; sekretar Republičkog sekretarijata za narodnu obranu SRH; komandant Republičkog štaba TO SRH; komandant 5. armije i komandant Vojnopomorske oblasti JNA. Sekretar komiteta bio je izvršni sekretar Predsjedništva CK SKH za područje ONO i DSZ. Hrvatski državni arhiv, arhivsko gradivo CK SKH (dokumenti Komiteta za ONO i DSZ SRH): Radni tim za ONO i DSZ Predsjedništva CK SKH od 16. 6. 1986., Prijedlog za imenovanje predsjednika, članova i sekretara Komiteta za ONO i DSZ SR Hrvatske.

⁶² Na kraju 1980. u SR Hrvatskoj je bilo 9.242 komiteta s 51.054 člana. Hrvatski državni arhiv (dalje HDA), fond Centralnog komiteta Saveza komunista Hrvatske (dalje CK SKH), dokumenti Komiteta za općenarodnu obranu i društvenu samozaštitu SRH (dalje KONO i DSZ SRH): Zbirni pregled osnovanih komiteta za općenarodnu obranu i društvenu samozaštitu u SR Hrvatskoj (stanje na dan 31. 12. 1980.); 17. *sednica CK SKJ: Ostvarivanje stavova 11. kongresa SKJ*

Oružanim snagama oni su, bar u Hrvatskoj, bili tijelo kojem je odgovarao Republički štab TO, odnosno instanca koja je rukovodila mirnodopskim radom ove obrambene sastavnice.⁶³

III. Rukovođenje i komandovanje Oružanim snagama SFRJ od 1980. do 1990.

Titovom smrću 1980. kolektivno Predsjedništvo SFRJ preuzelo je njegova prava i dužnosti, uključujući i one vrhovnog komandanta Oružanih snaga. U ime Predsjedništva, Oružanim snagama je komandovao jednogodišnji predsjednik Predsjedništva.⁶⁴ Na sjednici Centralnog komiteta SKJ koja je održana 26. veljače 1981., jedan od sudionika je napomenuo da je Predsjedništvo SFRJ «uspješno i bez teškoća ostvarilo kontinuitet vrhovnog komandovanja oružanim snagama» SFRJ.⁶⁵ Tvrdnja je neuobičajena samo na površnoj razini. U najvišim političkim krugovima SFRJ doista je bilo mišljenja da su očekivani problemi oko preuzimanja vrhovnog komandovanja nad JNA. JNA je gotovo četrdeset godina bila Titovo osobno područje pa je njegova smrt, iako očekivana, bila novost kako za političko-partijski, tako i za vojni vrh. Ne treba dvojiti da se u partijskom vrhu postavilo pitanje tko će najvažniju državnu instituciju staviti pod svoj nadzor. Povoda za spekulaciju ima. Postojanje Komisije Predsjedništva SFRJ za pitanja rukovođenja i komandovanja Oružanim snagama SFRJ u 1980. čiji je čelnik bio predsjednik Predsjedništva SFRJ, jedna je pretpostavka o postojanju problema oko preuzimanja vrhovnog komandovanja nad JNA.⁶⁶ Prema tvrdnji iz interne povijesti JNA ova komisija, odnosno Komisija za rukovođenje i komandovanje oružanim snagama, osnovana je 1982., a to nije točno.⁶⁷ Komisija je tada možda samo neznatno promijenila ime. Svrha ove komisije bila je da priprema prijedloge i daje mišljenja Predsjedništvu SFRJ prije donošenja odluka iz područja rukovođenja i komandovanja. Činili su je predsjednik Predsjedništva SFRJ, jedan od članova Predsjedništva i save-

---

o opštenarodnoj odbrani i društvenoj samozaštiti, Izdavački centar «Komunist», Beograd, 1981., 18.-20.; Boško TODOROVIĆ, Dušan VILIĆ, Dušan, *Vanredne prilike*, Privredapublik, Beograd, 1989., 259.-260.

⁶³ Zaključak sam izveo na pregledu dijela arhivskoga gradiva Komiteta za ONO i DSZ SRH i vrsti dokumenata Republičkog štaba TO koja su slana na znanje i razmatranje ovom tijelu.

⁶⁴ Ustav Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, članak 328., *Službeni list SFRJ*, 21. 2. 1974.

⁶⁵ 17. sednica CK SKJ: *Ostvarivanje stavova 11. kongresa SKJ o opštenarodnoj odbrani i društvenoj samozaštiti*, Izdavački centar «Komunist», Beograd, 1981., 31.

⁶⁶ HDA, arhivski fond Predsjedništva Socijalističke Republike Hrvatske (dalje PSRH): Komisija Predsjedništva SFRJ za pitanja rukovođenja i komandovanja Oružanim snagama SFRJ, DT br. 14-4 od 7. 11. 1980., Informacija o mobilizacijskim pripremanama OS i neki problemi mobilizacije društva od neposrednog uticaja na OS i vođenje oružane borbe.

⁶⁷ *Razvoj oružanih snaga SFRJ 1945-1985: Konceptija, doktrina i sistem opštenarodne odbrane*, 372.

zni sekretar za narodnu obranu.⁶⁸ Druga potvrda je tvrdnja admirala Mamule o zahtjevu Predsjedništva CK SKJ (21 – 22 člana) da se uključi u sastav «vrhovnog komandanta» prilikom jednog izlaska Predsjedništva SFRJ na zapovjedno mjesto u okolici Beograda. O zahtjevu Partije admiral Mamula je napisao da bi teško «itko razuman mogao shvatiti da je “kolektivni vrhovni komandant” od tridesetak osoba išta drugo do kreatura s kojom su se poslije Titovog odlaska, srele JNA i oružane snage».⁶⁹ S druge strane ovo je, ako je to točno, dokaz na koji je način SKJ shvaćao svoju zadaću avangrade i taj zahtjev ne čudi – partija je tako prožimala cijeli sustav pa je očito držala da to treba učiniti i s JNA. Nankadna Mamulina reakcija u funkciji je njegove knjige, obrane JNA od krivnje za raspad SFRJ. On je dobro znao sustav da bi se zgražao nad zahtjevom partijskog vrha.

Stanje nastalo Titovom smrću usuglašeno je s Ustavom 1982. donošenjem Zakona o općenarodnoj obrani.⁷⁰ U svibnju 1983. Predsjedništvo SFRJ je na saveznog sekretara za narodnu obranu prenijelo većinu svojih ovlasti u rukovođenju i komandovanju Oružanim snagama. Ovo je, kao što smo vidjeli, bila dugogodišnja praksa J. B. Tita pa je čin Predsjedništva SFRJ bio samo zakonsko sankcioniranje višegodišnje prakse. Pravna osnova, osim Ustava, bio je i Zakon o općenarodnoj obrani iz 1982. Za provedbu akata Predsjedništva SFRJ koji se odnose na Teritorijalnu obranu, savezni sekretar je bio ovlašten da daje naredbe, obvezne instrukcije i druge akte njezinim komandantima. U odnosu na ranije regulativne akte, novost je odluka da saveznog sekretara za narodnu obranu u poslovima rukovođenja i komandovanja, koje je na njega prenijelo Predsjedništvo SFRJ, u slučaju odsutnosti ili spriječenosti zamjenjuje načelnik Generalštaba JNA.⁷¹ Istim zakonom je sankcionirao da Predsjedništvo SFRJ u slučaju narušenih odnosa može komandovanje nad dijelom Teritorijalne obrane prenijeti na komitete za općenarodnu obranu.⁷² Ovo odobrenje nije imalo uporište u Ustavu SFRJ.

Osnivanje Vrhovne komande i Štaba Vrhovne komande

Naredbom Predsjedništva SFRJ o prenošenju određenih poslova rukovođenja i komandovanja na saveznog sekretara, JNA je i formalno priznata glavnom institucijom na području općenarodne obrane. Sredinom 1980-tih ona se užurbano osamostaljivala i kretala prema glavnom cilju, izbacivanju

⁶⁸ Središnji vojni arhiv Ministarstva obrane Republike Hrvatske (dalje SVA MORH), fond Komande 5. VO, Str. pov. br. 29-2/1989: I uprava GŠ OS SFRJ, SP. br. 532-1 od 14. 3. 1989., Dogradnja i razvoj rukovođenja i komandovanja u oružanim snagama.

⁶⁹ B. MAMULA, *Slučaj Jugoslavija*, 14.-15.

⁷⁰ Zakon o općenarodnoj odbrani, članci 106. i 107., *Službeni list SFRJ*, 23. 4. 1982.

⁷¹ Zakon o općenarodnoj odbrani, članci 108. i 110.; Predsjedništvo SFRJ od 16. 5. 1983., Naredba o prenošenju na saveznog sekretara za narodnu odbranu određenih poslova rukovođenja i komandovanja OS SFRJ, *Službeni vojni list*, 15. 6. 1983., 497.-498.

⁷² Zakon o općenarodnoj odbrani, članak 109.

republika iz sustava rukovođenja i komandovanja i podređivanju Teritorijalne obrane.⁷³ Ona je u nedefiniranom pojmu rukovođenja pronašla točku na kojoj može eliminirati «suvišne» čimbenike iz obrambenog sustava, posebice utjecaj na Oružane snage. JNA je nakon albanskih nemira na Kosovu 1981. sustavno dokazivala da je postojeći sustav rukovođenja i komandovanja oružanim snagama kompleksan i nedjelotvoran te ga treba promijeniti. To je uspjela u drugoj polovici 1980-ih prelaskom na organizaciju Oružanih snaga prema planu Jedinstvo. Pokretačka snaga promjena ili «modernizacije», kako je JNA nazivala razbijanje ustaljenog sustava općenarodne obrane, bio je načelnik Generalštaba JNA, a zatim i savezni sekretar admiral Branko Mamula.⁷⁴

Put do promjena nije bio lagan, JNA je do uspjeha došla nakon nekoliko godina sustavnog lobiranja. U tom procesu važnu su ulogu odigrale teorijske rasprave i komandno-štabne vježbe. Tijekom 1981. je pripremljeno, a 1982. održano savjetovanje o temi «Neki aktualni problemi rukovođenja i komandovanja oružanim snagama na strategijskom i operativnom nivou». Na savjetovanju se raspravljalo o pitanjima: je li u miru potrebna drukčija organizacija i način rada Predsjedništva SFRJ u obavljanju poslova najvišeg tijela rukovođenja i komandovanja oružanim snagama; o potrebi formiranja Vrhovne komande u ratu i miru i moguće varijante njezina sastava; o komandama, štabovima i tijelima neposredno podređenim Vrhovnoj komandi; o mjestu i zadacima SSNO u miru i ratu; o problemima združivanja borbenih djelovanja u zonama i smjerovima.⁷⁵ Što su Mamula, a time i JNA, očekivali od seminara razvidno je iz članka, po svemu sudeći njegove uvodne riječi koju je napisao za taj seminar. On je otvorio pitanje prvenstva na vojištu tako što je upitao može li se način združivanja bojnih djelovanja na taktičkoj i operativnoj razini, koji se rješavao primjenom modela vodeće komande i obvezujuće integrativne odluke za sve sudionike u zajedničkom djelovanju, primijeniti i na strategijsku razinu. Jasno je istaknuo što hoće, ali i naznačio da je to krupan politički problem jer postoji «izvesna bojznost od stvaranja krupnih sistema, što je neposredna refleksija ukupnih društvenih odnosa».⁷⁶ Razumljivije, organizacija oružanih snaga bila je također dio sustava koji se veže uz Ustav iz 1974., a republike nisu bile spremne na zahvate na svoju štetu.⁷⁷

Na komandno-štabnoj ratnoj vježbi Maganik-2, koja je održana 1981., JNA je naglasila probleme sustava rukovođenja i komandovanja: veliki broj veza komandovanja i sukladnog djelovanja; glomaznost i tromost nekih institucija, komandi i štabova; kao i nedovoljna usklađenost mirnodopske s ratnom organizacijom. Pod dojmom prikazanog stanja Predsjedništvo SFRJ je zatražilo

⁷³ B. MAMULA, *Slučaj Jugoslavija*, 61.

⁷⁴ *Aktualna idejna pitanja rukovođenja i komandovanja*, Komitet organizacije SKJ u JNA, Poverljivo, Beograd, 1983., 80.

⁷⁵ *Razvoj oružanih snaga SFRJ 1945-1985: Konceptija, doktrina i sistem opštenarodne odbrane*, 372.

⁷⁶ Branko MAMULA, «Neki aktuelni problemi rukovođenja i komandovanja», *Vojno delo*, br. 3., Beograd, 1981., 20.

⁷⁷ B. MAMULA, *Slučaj Jugoslavija*, 55.

doradu sustava rukovođenja i komandovanja, što je između ostalog sadržavalo i nalog da se daju odgovarajuća rešenja za združivanje i koordinaciju rukovođenja i komandovanja na vojištima.⁷⁸ Na komandno-štabnoj ratnoj vježbi Slo-ga-83 iz 1983. JNA je dodatno naglasila neučinkovitost sustava općenarodne obrane u ratnim uvjetima i u slučaju unutarnjih nemira u zemlji.⁷⁹ Na temelju analize vježbe Predsjedništvo SFRJ je dalo smjernice za daljnje jačanje obrambenog sustava, između ostalog podržalo je nastavak teorijskih istraživanja i praktičnih rješenja pitanja iz područja rukovođenja.⁸⁰ Mamula svjedoči da je JNA s ovom vježbom dobila prostor da može «legalno raditi na unapređenju priprema u JNA, TO i odbrani zemlje u izvanrednim prilikama».⁸¹

Do tada je JNA već napravila značajan uspjeh. U travnju 1983. Predsjedništvo SFRJ je usvojilo novu Strategiju oružane borbe kao osnovni doktrinarni dokument za pripremanje i vođenje oružane borbe u općenarodnome obrambenom ratu. Ponovno je oživljena institucija Vrhovne komande stajalištem da Predsjedništvo SFRJ svoju funkciju u ratu «obavlja u svojstvu Vrhovne komande oružanih snaga SFRJ». No, ključni dio ovog poteza bilo je stajalište da SSNO u ratu obavlja štabne poslove Vrhovne komande.⁸² Ovo rješenje je ponovljeno i u doktrinarnom dokumentu Strategija općenarodne obrane i društvene samozaštite SFRJ iz 1987. koja je pojmovno najbliža nacionalnoj strategiji sigurnosti.⁸³ Položaj Štaba Vrhovne komande reguliran je na temelju ove strategije i jedne posebne odluke Predsjedništva SFRJ.⁸⁴ Nije imao osnovu u Ustavu iz 1974. kao ni u Zakonu o općenarodnoj odbrani iz 1982. godine.

Mamula tvrdi da je Štab Vrhovne komande reorganiziran, što ne odgovara istini.⁸⁵ Reorganizira se ono što postoji, a ne ono što se osniva. Uz to je bitna razlika u odnosu na ranija rješenja bio položaj načelnika Štaba Vrhovne komande. Prije je to bio načelnik Generalštaba JNA, a prema novome rješenju savezni sekretar za narodnu obranu. Na temelju kasnijeg razvoja događaja

⁷⁸ SVA MORH, Komanda 5. armije, DT br. 38-1/1982: SSNO, Kabinet saveznog sekretara, DT. br. 809-1 od 7. 5. 1982., Zaključci i zadaci za dalju dogradnju sistema opštenarodne odbrane i društvene samozaštite.

⁷⁹ SVA MORH, Komanda 5. armije, DT br. 33-1/1983: SSNO, Kabinet saveznog sekretara, DT br. 1-27 od 14. 11. 1983., Komandno-štabna ratna vežba «Sloga-83» (Osnovni podaci o vežbi); SVA MORH, Komanda 5. armije, DT br. 33-1/1983: SSNO, Kabinet saveznog sekretara, DT br. 1-27 od 14. 11. 1983., Komandno-štabna ratna vežba «Sloga-83» (Materijal za analizu); B. MAMULA., *Slučaj Jugoslavija*, 60.

⁸⁰ SVA MORH, fond Republičkog sekretarijata za narodnu obranu SRH, Str. pov. br. 04-86/1-1984: Vojna pošta 1168 Beograd, DT br. 180-3 od 29. 2. 1984., Zaključci o daljem osposobljavanju sistema opštenarodne odbrane i društvene samozaštite.

⁸¹ B. MAMULA, *Slučaj Jugoslavija*, 59.-60.

⁸² *Strategija oružane borbe*, Centar za strategijska istraživanja GŠ JNA, Interno, 1983., 144.-145.

⁸³ *Strategija općenarodne obrane i društvene samozaštite SFRJ*, SSNO, Centar oružanih snaga za strategijska istraživanja i studije «Maršal Tito», Interno, Beograd 1987., 81.-82.

⁸⁴ HDA, UPRH: Predsjedništvo SFRJ, SP br. 94 od 4. 4. 1991., Stenografske beleške sa 114. sednice Predsedništva SFRJ održane 3. 4. 1991., 91.

⁸⁵ B. MAMULA, *Slučaj Jugoslavija*, 19.

može se zaključiti da je svrha Štaba Vrhovne komande bila preusmjeravanje vrhovnog komandovanja s Predsjedništva SFRJ na saveznog sekretara prema načelu da u slučaju njegove odsutnosti i spriječenosti načelnik štaba obavlja dužnosti komandanta. To je način na koji funkcioniraju postrojbe, od puka do armije, odnosno vojne oblasti. U vrijeme kada je Štab Vrhovne komande osnovan, SFRJ je već bila u dubokoj gospodarskoj i političkoj krizi kojoj se nije vidio kraj. JNA kao politički čimbenik nije namjeravala krizu promatrati skrštenih ruku, što svjedoči Štab Vrhovne komande kao najveći dokaz njezine političke samostalnosti.⁸⁶

Daljnja akcija SSNO-a na «modernizaciji i dogradnji sustava RiK-a»

Nakon uspjeha sa Štabom Vrhovne komande, JNA je nastavila djelovanje na «modernizaciji» sustava rukovođenja i komandovanja, kako je sama zvala svoje nastojanje da razbije postojeći sustav obrane. Od kraja 1960-tih ustaljen je sustav po kojem je vrhovni komandant, a od 1980. Predsjedništvo SFRJ, imalo 17 izravnih veza s komandama JNA i štabovima TO-a. Cilj JNA bio je uvođenje stalnih komandi vojišta umjesto postojećih komandi armija i republičkih i pokrajinskih štabova Teritorijalne obrane.⁸⁷ Da postigne cilj JNA je trebala odgovor na pitanje kako smanjiti broj izravnih veza s Predsjedništvom SFRJ i istodobno uvjeriti republike da im se ne uzimaju njihova prava na području obrane.⁸⁸

Da na to odgovori, JNA je posegnula za teorijom i praksom. Sredinom 1980-tih razradila je tezu da Vrhovna komanda oružanih snaga SFRJ nije sposobna koordinirati bojna djelovanja u slučaju agresije jer bi se strategijska razina ratovodstva izgubila u mnoštvu operacija koje bi izvodile operativne skupine. Predviđeno je da bi se na cijelom ratištu istovremeno izvodilo i do 10 operacija, računajući samo napad jedne grupacije snaga, jednog ili drugog bloka. A u slučaju «isturene odbrane»⁸⁹ uz angažiranje vojnih grupacija članica NATO-a, odnosno u agresiji i sa Zapada, moralo bi se voditi još 5 - 6 operacija. Na temelju takvoga mračnog predviđanja, od kojeg se laicima u partijskom vrhu zasigurno dizala kosa na glavi, JNA je 1985. predložila da se na vojišta uvedu strategijske razine komandovanja i rukovođenja. Vojišta bi nastala tako što bi se združile dvije ili tri armije JNA u vojnom i dvije ili tri republike u teritorijalnom smislu. Odbačeni su prigovori da prijedlog ugrožava postojeća pra-

⁸⁶ Više o ponašanju JNA u krizi u Davor MARIJAN, *Slom Titove armije: JNA i raspad Jugoslavije*, Golden marketing-Tehnička knjiga, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2008., 83.-86., 102.-107.

⁸⁷ HDA, PSRH, DT. br. 19/1-86: Savjet za narodnu obranu Predsjedništva SFRJ, DT br. 274-2 od 21. 10. 1986., Informacija o predlogu modernizacije sistema rukovođenja i komandovanja oružanim snagama SFRJ.

⁸⁸ HDA, PSRH: Predsjedništvo SFRJ, Br. DT-208/2-3 od 27. 5. 1985., Dostignuti stepen u izgradnji opštenarodne odbrane i pravci njenog dugoročnog razvoja.

⁸⁹ * Pod «isturenom obranom» podrazumijevan je preventivni upad snaga NATO-a u SFRJ radi postizanja povoljnijega strategijskog položaja u slučaju rata s Varšavskim paktom.

va i obveze republika i pokrajina u obrambenim poslovima i otvara put JNA za centralizaciju poslova u ratu i miru, a posebice u ratu. Protivnici su u tome vidjeli rast unitarističkih tendencija i to u vrijeme rasprava o ustavnim promjenama, a uz to su JNA redovito tretirali «kao instrument unitarizma». JNA je za promjene lobirala u saveznim i republičkim tijelima, rukovodstvima SKJ, posebice njezinoj Komisiji za općenarodnu odbranu i društvenu samozaštitu, u Vojnom savjetu, Savjetu narodne odbrane i dijelu umirovljenih generala koji su nekad bili na najvišim položajima u JNA.⁹⁰

Krajem 1986. predsjedništvima republika i pokrajina prenesena je informacija JNA s prijedlogom za modernizacijom sustava rukovođenja i komandovanja. Govorilo se o dogradnji iako je bila riječ o temeljitoj rekonstrukciji sustava. JNA je tvrdila da se u traženju novih rješenja držala četiriju kriterija. Prvi je bio da se rješenje u duhu generalnih koncepcijsko-doktrinarnih opredjeljenja ni s čim ne smiju dovoditi u pitanje. Drugi je bio da se ne smije mijenjati doktrinarno-strategijska uloga komponenti oružanih snaga (JNA i TO) koja je definirana u temeljnim doktrinarnim dokumentima. Treći, da se ne smiju narušavati prava i odgovornosti subjekata rukovođenja općenarodnom obranom koja proizlaze iz njegova ustavnog položaja u jugoslavenskoj federaciji. Četvrti, da rješenja moraju biti ekonomičnija i racionalnija od postojećih. Naglašeno je da se sustav rukovođenja i komandovanja nije mijenjao od 1968., znači punih 20 godina, a da se u navedenom vremenu TO razvio pa je došlo vrijeme da se to mjesto u sustavu konačno definira. Kako bi otklonila sumnje republika u pogledu TO-a, naglašeno je da je Predsjedništvo SFRJ – Vrhovna komanda «jedino telo koje je ovlašćeno da donosi odluku u upotrebi oružanih snaga (JNA i TO) u miru i ratu». Republikama i pokrajinama ostajalo je pravo i obveza da u općenarodnome obrambenom ratu organiziraju općenarodni otpor na svojem teritoriju i njime rukovode. Položaja Komiteta za ONO i DSZ nije osporen, ponovljena je fraza da oni u slučaju prekida funkcioniranja sustava rukovođenja u ONO kao operativna tijela SKJ preuzimaju rukovodeću ulogu dok sustav ponovno normalno ne profunkcionira. To je i dalje podrazumijevalo da u pojedinim slučajevima Komiteti mogu zapovijedati Teritorijalnom obranom kada na njih Predsjedništvo SFRJ prenese dio nadležnosti za uporabu dijela TO-a, s tim da je prvi put rečeno da je riječ o prostornim snagama TO-a koje su bile najslabiji dio i redovito vezane uz određeno područje.⁹¹ Kako bi prijedlog prošao JNA je do krajnosti naglasila opasnost od vojne sile susjednih država odnosno blokova, koja tada, što je kasnije priznao Mamula, nije bila ozbiljna ugroza.⁹²

Nakon što je uvjerila i zajamčila republikama (i pokrajinama) njihova ste-

⁹⁰ Branko MAMULA, «Razvoj sistema opštenarodne odbrane od 1979. do 1988. godine», *Razvoj oružanih snaga SFRJ 1945-1985: Savezni sekretarijat za narodnu odbranu*, I., 375.-376.

⁹¹ HDA, PSRH, DT. br. 19/1-86: Savjet za narodnu odbranu Predsjedništva SFRJ, DT br. 274-2 od 21. 10. 1986., Informacija o predlogu modernizacije sistema rukovođenja i komandovanja oružanim snagama SFRJ.

⁹² B. MAMULA, *Slučaj Jugoslavija*, 65.

čena prava, JNA je predložila da se na stratezijskoj razini rukovođenja i komandovanja smanji broj izravnih veza prema Predsjedništvu SFRJ, odnosno Vrhovnoj komandi zbog doista velikog broja njegovih obveza kao ratovodnog tijela i vojnoobrambenog djelovanja. Umjesto postojećih 17 veza komandi JNA i štabova TO-a, vojni vrh je predložio veze po vojištima na temelju zemljopisnih značajki Jugoslavije. Postojala su četiri vojišta koja se nisu temeljila na prirodno-geografskoj i administrativno-teritorijalnoj podijeli SFRJ. Teritorij triju republika istovremeno je bio zahvaćen prostorom nekoliko vojišta. No, ni na jednom vojištu nije bilo stalne stratezijske komande koja bi se brinula o pripremi i vođenju stratezijskih operacija na vojištima pa je to bila zadaća Vrhovne komande. Umjesto toga, na svakom vojištu bilo je više komandi JNA i štabova TO-a stratezijsko-operativne razine s istim nadležnostima što je u ratu otežavalo djelovanje. «Sve analize», tvrdili su teoretičari JNA, «ukazuju na to da bi, radi uspješnog komandovanja stratezijskim grupacijama na vojištima, bilo potrebno imati stalne komande koje bi na tim prostorima komandovale celokupnim oružanim snagama u miru i ratu».⁹³

«Spasonosno» rješenje koje je nudila JNA glasilo je: rasteretiti Vrhovnu komandu priprema i vođenja operacija i omogućiti joj da se može težišno baviti pitanjima ratovodstva, a poslove neposredne pripreme i vođenja operacija na vojištima prenijeti na komande vojišta. Predloženo je formiranje četiriju vojišta s mirnodopskim sjedištima u Zagrebu, Beogradu, Skoplju i Splitu. Postojeće armije kopnene vojske bi se ukinule, a na njihovoj razini ostale bi Komanda RV-a i PVO-a i republički i pokrajinski štabovi TO-a. Operativna razina u JNA razvila bi se uvođenjem korpusa, dok je u Teritorijalnoj obrani ona već postojala u obliku operativnih zona. Sve promjene u položaju TO-a, bile bi samo u pogledu podređivanja republičkih i pokrajinskih štabova komandama vojišta, umjesto dotadašnje prakse, izravno Vrhovnoj komandi. «Međutim», tvrdila je JNA,

«u delu veza rukovođenja rukovodstva društveno-političkih zajednica prema RŠTO i PŠTO u pogledu organizovanja, pripremanja, razvoja i finansiranja Teritorijalne odbrane, ne bi se ništa menjalo [...] Oni bi i dalje ostali organi rukovođenja u SR i SAP za organizovanje, pripremanje i razvoj Teritorijalne odbrane. U određenim operativno-stratezijskim situacijama pojedini RŠTO i PŠTO, kao što je već rečeno, mogu biti na neposrednoj vezi Vrhovne komande. Inače, u principu Vrhovna komanda sa RŠTO i PŠTO rukovodi preko komandi vojišta».

Informacija je završena tvrdnjom da je dio predviđene modernizacije već u tijeku sukladno planovima razvoja oružanih snaga. Promjene koje se predlažu bile bi ponajprije provedene u kopненоj vojsci, a i one su bile takve, što je bilo važno jer bi tražile dodatne finansijske troškove pa je naglašeno da bi se program modernizacije rukovođenja i komandovanja financirao iz proračuna

⁹³ HDA, PSRH, DT. br. 19/1-86: Savjet za narodnu obranu Predsjedništva SFRJ, DT br. 274-2 od 21. 10. 1986., Informacija o predlogu modernizacije sistema rukovođenja i komandovanja oružanim snagama SFRJ.

JNA i ne bi se tražio njegov rebalans. Promjene bi se provele od polovice 1987. do kraja 1989. godine.⁹⁴

Savjet za narodnu obranu Predsjedništva SRH prihvatio je bez primjedbi informaciju.⁹⁵ Ne treba dvojiti da se o njoj prethodno raspravljalo u partijskim forumima. Problem je pravila samo Slovenija, no njezino usamljeno protivljenje nije spriječilo prihvaćanje prijedloga «modernizacije».⁹⁶ Pitanje je kako je bilo moguće dobiti suglasnost partija za preustroj? Odgovor je jednostavan – na temelju dugogodišnjeg lobiranja i položaja armijskog kadra u obrambenim republičkim strukturama. Mamula je 1989. nabrojio političko-partijsko-društvene strukture u kojima je lobirao. Ništa manje važni, ako ne i važniji bili su i generali JNA na dužnostima u republičkim (pokrajinskim) sekretarijatima za narodnu obranu i republičkim (pokrajinskim) štabovima TO-a. To su bili temelji na kojima je JNA dobila suglasnost za svoj prijedlog preustroja. U jednom govoru koji je general Kadrijević održao 1988. u Titogradu 1988. moglo bi se zaključiti da je JNA preustroj progurala tako što je «uvjerila» republička i pokrajinska vodstva da ona u ratu «rukovode opštenarodnim otporom a to nije rukovođenje opštenarodnom odbranom».⁹⁷ JNA je iskoristila ono što je i sama kritizirala, nedorečenost nekih pojmova, pa je na semantičkoj razini dobila odobrenje za preustroj, iako je njezino obrazloženje o razlikama između općenarodnog otpora i obrane krajnje upitno. Koliko su političko-partijska tijela republika i pokrajina shvaćala za što su dala zeleno svjetlo, u domeni je spekulacije. Iznimka je bila Slovenija, o čemu je već bilo riječi.

Odluku o «dogradnji» sistema rukovođenja i komandovanja oružanim snagama Predsjedništvo SFRJ je potpisalo 6. veljače 1987. Odluka je 9. veljače poslana na uvid predsjedništvima socijalističkih republika uz obvezu da se primjerak odluke «vrti odmah nakon upoznavanja Predsedništva».⁹⁸ Vjerojatno je prvi vidljiv znak «modernizacije» bilo preimenovanje Generalštaba JNA u Generalštab Oružanih snaga SFRJ 1. listopada 1987.⁹⁹ S tim je naznačeno da načelnik Generalštaba osim prema JNA ima određene ovlasti i prema TO-u, sukladno Zakonu o općenarodnoj obrani iz 1982. kojim je promoviran u službenog zamjenika saveznog sekretara za narodnu obranu.

S planom *Jedinstvo* JNA je postigla jedinstvo cijelog prostora Jugoslavije kao ratišta, jedinstvo oružanih snaga na ratištu, jedinstvo oružane borbe i jedinstvo rukovođenja i komandovanja. Radikalno je izmijenjen sustav koji je postojao dva desetljeća. U doktrinarnom dokumentu *Strategija Općenarodne*

⁹⁴ Isto.

⁹⁵ HDA, PSRH: Predsjedništvo SRH, Br. DT-19/1-86 od 21. 11. 1986.

⁹⁶ Veljko KADIJEVIĆ, *Moje viđenje raspada*, Politika, Beograd, 1993., 77.-78.

⁹⁷ D. MARIJAN, *Slom Titove armije: JNA i raspad Jugoslavije*, 110.

⁹⁸ HDA, PSRH, DT. br. 2/1-87 od 11. 2. 1987.: Predsjedništvo SFRJ, Br. DT 48/5-1 od 9. 2. 1987.

⁹⁹ Naredba Predsjedništva SFRJ N. br. 26 od 1. 10. 1987. o preimenovanju Generalštaba JNA u Generalštab oružanih snaga SFRJ, *Službeni vojni list*, 13. 10. 1987., 853.

obrane i društvene samozaštite iz svibnja 1987. to nije dovoljno jasno rečeno.¹⁰⁰ Očito, to nije bilo slučajno, kao što ni vojni vrh nije želio stati na postignutom uspjehu. Potvrda je studija o rukovođenju i komandovanju koja je napisana u ožujku 1989. u Prvoj upravi Generalštaba oružanih snaga i za koju su znale samo komande vojnih oblasti, Vojnopomorske oblasti i Ratnog zrakoplovstva i protuzračne obrane. U studiji je sustav rukovođenja i komandovanja oružanim snagama protumačen puno slobodnije u odnosu na prijedlog koji je početkom 1987. prihvatilo Predsjedništvo SFRJ. U studiji se republike i pokrajine uopće ne spominju. Predsjedništvo SFRJ u miru je imalo devet izravnih veza: SSNO, šest republičkih i dva pokrajinska štaba narodne obrane. Kako je tada bilo aktualno usvajanje amandmana na Ustav Socijalističke Republike Srbije, to je značilo podređivanje komandanta pokrajinskih štabova TO-a komandantu Republičkog štaba TO-a SR Srbije, što je broj izravnih veza smanjivalo na sedam. U miru su komande vojišta bile podređene saveznom sekretaru za narodnu obranu na temelju ovlasti koje je dobio od Predsjedništva SFRJ i za tu nadređenost je savezni sekretar odgovarao. Imao je pravo i da daje naredbe, obvezne instrukcije i druge akte komandantima teritorijalnih obrana. Komandanti strategijskih sastava (vojišta, Vojnopomorske oblasti i Ratnog zrakoplovstva i protuzračne obrane) u ratu su bili neposredno podređeni Predsjedništvu SFRJ, pa je broj izravnih veza smanjen na pet, što je Prva uprava Generalštaba tumačila kao bitno rasterećenje Predsjedništva SFRJ i omogućavanje da se bavi pitanjima ratovodstva u cjelini.

Komandama vojišta operativno su podređeni komandanti teritorijalnih obrana socijalističkih republika i autonomnih pokrajina. Iznimno u uvjetima krajnje nepovoljnog razvoja strategijske situacije na ratištu i privremenog osvajanja većeg djela teritorija republike ili pokrajine, Predsjedništvo SFRJ je na tom teritoriju komandovanje moglo povjeriti republičkim ili pokrajinskim štabovima Teritorijalne obrane «koji bi u tim uslovima bili neposredno vezani za Predsedništvo SFRJ».¹⁰¹ Ovakvo je stajalište dovodilo u pitanje temeljne konceptijske postavke sustava općenarodne obrane, opredjeljenje da TO vodi operacije na privremeno osvojenom teritoriju. U posebnom dodatku monografije o Saveznom sekretarijatu za narodnu obranu iz 1989. koji je potpisao admiral B. Mamula, stajalište je da su i u takvim slučajevima, za koje je držao da mogu biti vrlo rijetki, štabovi Teritorijalne obrane «pod strategijsko-operativnom komandom vojišta».¹⁰² Mamulino stajalište uneseno je 1990. u privremeno pravilo uporabe vojišta što znači da je prevagu odnijela opcija pretvaranja TO-a u pomoćne snage JNA, što je ujedno predstavljalo potpuno degradiranje sustava općenarodne obrane.¹⁰³

¹⁰⁰ *Strategija općenarodne obrane i društvene samozaštite SFRJ*, 81.-82.

¹⁰¹ SVA MORH, Komanda 5. VO, Str. pov. br. 29-2/1989: I uprava GŠ OS SFRJ, SP. br. 532-1 od 14. 3. 1989., Dogradnja i razvoj rukovođenja i komandovanja u oružanim snagama.

¹⁰² *Razvoj oružanih snaga SFRJ 1945-1985: Savezni sekretarijat za narodnu odbranu*, I, 376.

¹⁰³ *Upotreba strategijskih grupacija (privremeno uputstvo)*, Poverljivo, SSNO, Beograd, 1990., 24.

IV. Rukovođenje i komandovanje OS SFRJ u završnici jugoslavenske krize 1990. - 1992. godine

Od studije Generalštaba iz ožujka 1989. do ljeta 1990. Jugoslavija je doživjela drastične promjene. Na prvim višestranačkim izborima u Sloveniji i Hrvatskoj komunisti su izgubili vlast. Srbija je u rujnu 1990. donijela novi Ustav kojim autonomija pokrajina nije bila više ni formalna. No, njihovi predstavnici u Predsjedništvu SFRJ su ostali. Srbija je tako imala četiri glasa pa je imala izvrsne izgleda da s još jednim glasom preglasa suprotstavljenu Hrvatsku i Sloveniju. Sukladno tome, Predsjedništvo SFRJ bilo je spoj ljutih političkih protivnika koje je Srbija kao rukovodno tijelo oružanih snaga nastojala usmjeriti tako da JNA za nju realizira velikosrpski projekt.¹⁰⁴

JNA je također imala svoj interes, lavirala je između želje da po svaku cijenu sačuva Savez komunista i Jugoslaviju kao državu u kojoj žive svi Srbi, odnosno da u interesu Srbije napravi državu na račun preostalih republika. Pitanje komandovanja JNA tada je bilo jedno od najvažnijih pitanja raspadajuće države. Nakon raspada i nestanka SKJ s političke pozornice JNA je po prirodi svoje zadaće u komandnom smislu bila vezana uz Predsjedništvo SFRJ, a u upravnom za Savezno izvršno vijeće. Članove ovih dvaju najvažnijih saveznih tijela vojni vrh je na temelju «njihovog odnosa prema Jugoslaviji» podijelio na tri kategorije. U prvoj skupini bili su političari «čvrsto opredeljeni za Jugoslaviju i za njen demokratski preobražaj mirnim putem». U drugoj skupini bili su «najljući neprijatelji jedinstva Jugoslavije i činili su sve da je razbiju, a dio njih je direktno radio za strane zemlje i po njihovom nalogu». U trećoj skupini bili su «kolebljivci koji su varirali od situacije do situacije, ali, koji su, uglavnom, bili nepouzđani u svim kritičnim situacijama». Svi su oni kolektivno donosili odluke, a JNA je bila dužna da ih sluša i informira sa svojim prijedlozima. Takav, zakonski pristup JNA je odbacila, pa je počela «raditi na sasvim drugi način». Kadijević je objasnio o kakvom je drugom načinu riječ:

«Tako, na primjer, kada je riječ o planiranju, izdavanju pisanih Direktiva, Odluka ili Naređenja Vrhovne komande, mi nismo mogli raditi što normalno rade manje-više sve armije na svijetu, jer bi svaki takav pisani dokumenat odmah stigao u ruke neprijatelju».¹⁰⁵

Tako je JNA uzela pravo da po svojim mjerilima ocjenjuje stupanj jugoslovenstva i patriotizma i to sve po ustavnoj zadaći očuvanja teritorijalnog integriteta i neovisnosti SFRJ, istog onog ustava koji je nemilice kršila. O njezinim dvostrukim mjerilima u dnevničkim zabilješkama iz studenog 1989. svjedoči i Borisav Jović, srpski član Predsjedništva SFRJ, što znači da je riječ o praksi koja je počela prije višestranačkih izbora u Sloveniji i Hrvatskoj. Od sredine studenog 1989. Kadijević je bio stalni gost srpskog člana Predsjedništva SFRJ

¹⁰⁴ D. MARIJAN, *Slom Titove armije: JNA i raspad Jugoslavije*, 147.-148., 349.-357.

¹⁰⁵ V. KADIJEVIĆ, *Moje viđenje raspada*, 91.

i obavještavao ga s detaljnim analizama JNA jer ih, kako to svjedoči B. Jović, zbog «razumljivih razloga ne želi da [...] iznosi celom Predsedništvu».¹⁰⁶ Kada je B. Jović preuzeo jednogodišnju dužnost predsjednika Predsjedništva SFRJ izvaninstitucionalni kontakti su intenzivirani.¹⁰⁷ Stvoren je neustavni sustav komandovanja i dogovaranja o uporabi oružanih snaga protiv zapadnih republika. Joviću i Kadrijeviću pridružio se Slobodan Milošević, koji kao predsjednik Srbije nije imao nikakve zakonske ovlasti nad JNA. Nezakonitost takvog postupanja nije brinula JNA ni tadašnjeg potpredsjednika Predsjedništva SFRJ.

Nakon višestranačkih izbora u proljeće 1990. kormila vlasti u Sloveniji i Hrvatskoj preuzeli su nekomunisti dok su u Srbiji pobijedili komunisti pod imenom socijalističke partije. U drugoj polovici 1990. sve tri republike ustavom su proširile svoje ovlasti prema Teritorijalnoj obrani na različite načine i isto takve uspjehe.

Krajem rujna 1990. na temelju ustavnih amandamana Predsjedništvo SR Slovenije preuzelo je komandovanje Teritorijalnom obranom u miru i odlučivanje o njoj uporabi u izvanrednim prilikama. U komandni lanac uvedeno je i Ministarstvo obrane, a Republički štab je postao štabno tijelo u njegovu sastavu. Slovensko Predsjedništvo dalo si je pravo da imenuje i razrješava komandanta TO Slovenije. Predsjedništvo SFRJ je moglo komandovati TO samo u ratu i neposrednoj ratnoj opasnosti, a u miru i izvanrednim prilikama samo uz suglasnost Predsjedništva Slovenije.¹⁰⁸ Kratkotrajna zapreka slovenskim nastojanjima da u potpunosti preuzme TO bio je Republički štab TO-a čiji je komandant odbio zahtjev da se povuče s dužnosti. Slovenci su osnovali novi Štab TO-a koji su prihvatili svi podređeni pokrajinski i općinski štabovi u republici.¹⁰⁹

JNA je zatražila da Predsjedništvo SFRJ posebnom odlukom ovlasti Komandu 5. vojne oblasti za rukovođenje i komandovanje nad TO Republike Slovenije, što je ono učinilo 2. listopada 1990. S tom je naredbom TO Slovenije praktično stavljena u razinu korpusa sa sličnim obvezama i pravima. Naredba je bila protuustavna i njome je dan još jedan prilog grotesknom iskrivljavanju saveznog Ustava. Manjkavost naredbe bila je u mogućnosti njezine provedbe,

¹⁰⁶ Borisav JOVIĆ, *Poslednji dani SFRJ*, Prizma, Beograd, 1996., 68.

¹⁰⁷ Ovakvo komuniciranje JNA i Srbije, kao i nepovjerenje prema saveznim dužnosnicima koji su mislili drukčije dostiglo je vrhunac 26. travnja 1990. Konkretno, tema razgovora bile su procjene i planovi JNA za rušenje tek izabranih pobjednika na izborima u Sloveniji i Hrvatskoj. U razgovoru s Jovićem, Kadrijević je naglasio da je «ovaj sastanak i razgovor važniji od svih sednica i svih razgovora koji se danas u našoj zemlji mogu održati. Kaže da ono što će mi reći, ne može nigde da iznese, niti ima institucije u kojoj se o tome može razgovarati». B. JOVIĆ, *Poslednji dani SFRJ*, 139.-143.

¹⁰⁸ Ustavni amandmani na Ustav Republike Slovenije usvojeni 27. i 28. 9. 1990., *Zbornik dokumenata iz oblasti odbrane i bezbednosti Jugoslavije 1990-1991 godine*, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 2002., 126.-132.

¹⁰⁹ D. MARIJAN, *Slom Titove armije: JNA i raspad Jugoslavije*, 192.-193.

odnosno neprovedbe. Ingerencija komandanta Republičkog štaba TO-a lojalnog JNA završavala je na ulaznim vratima njegova štaba. Iako je nekoliko mjeseci poduzimala određene mjere, naredba nije realizirana jer se JNA nije usudila silom nametnuti rješenje.¹¹⁰

Od najave amandmana na slovenski Ustav pa do njihova prihvaćanja JNA je vodila medijsku kampanju protiv Slovenije. Istovremeno je šutke prešla preko Ustava Republike Srbije usvojenog u rujnu 1990. kojim su uzurpirane nadležnosti federacije u međunarodnim odnosima, u narodnoj obrani i državnoj sigurnosti.¹¹¹ Ustav je ovlastio predsjednika Republike Srbije da «rukovodi oružanim snagama u miru i ratu i narodnim otporom u ratu».¹¹² JNA u tome nije vidjela ništa sporno, odnosno nije se javno očitovala o takvom kršenju postavki Ustava SFRJ.¹¹³ Šutnja se ponovila u srpnju 1991. kada je usvojen Zakon o obrani Republike Srbije po kojem je predsjednik Republike Srbije ovlašten da «rukovodi oružanim snagama u miru i ratu, uključujući i ovlašćenja u rešavanju organizacijskih i personalnih pitanja u teritorijalnoj odbrani».¹¹⁴

U Hrvatskoj je odnos bio drukčiji, Teritorijalna obrana Hrvatske nije bila nacionalno homogena, što je bio osnovni preduvjet za konflikt s JNA. Republički Štab TO bio je lojalan saveznome vojnom vrhu, a ne hrvatskom vrhovništvu, što je komandant TO general Zdravko Novoselić jasno stavio na znanje.¹¹⁵ Kada je hrvatsko vrhovništvo zatražilo od njega da se angažira oko vraćanja oružja TO, JNA se požalila Predsjedništvu SFRJ da se u Hrvatskoj neovlašteno miješaju u sustav komandovanja oružanim snagama. Predsjedništvo SFRJ je 13. srpnja 1990. upozorilo Franju Tuđmana da je jedino ono nadležno za rukovođenje i komandovanje i da se ne može tolerirati neustavno i nezakonito miješanje u sustav komandovanja oružanim snagama.¹¹⁶ Dopunama Zakona o obrani u studenome 1990. pojačana je odgovornost komandanta Teritorijalne obrane vrhovništvu Republike kao i ministru obrane.¹¹⁷ Ove promjene komandant Republičkog štaba TO-a nije prihvatio pa je njihov značaj bio zanemariv.¹¹⁸ U Ustavu Republike Hrvatske iz prosinca 1990. utvrđeno je da je predsjednik Republike vrhovni zapovjednik Oružanih snaga Republike

¹¹⁰ ISTI, 193.-195.

¹¹¹ Srđa POPOVIĆ, «Kako smo branili Jugoslaviju», *Milošević vs Jugoslavija*, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, 2004., 26.-27.

¹¹² Ustav Republike Srbije, članak 83., *Službeni glasnik Republike Srbije*, Beograd, 28. 9. 1990.

¹¹³ D. MARIJAN, *Slom Titove armije: JNA i raspad Jugoslavije*, 352.

¹¹⁴ Zakon o odbrani, *Službeni glasnik Republike Srbije*, članak 5., Beograd, 27. 7. 1991.

¹¹⁵ Martin ŠPEGELJ, *Sjećanje vojnika*, Znanje, Zagreb, 2001., 125.; Petar KRISTE, *Sjene nad slobodom*, Golden marketing, Zagreb, 2001., 81.-82., 91.

¹¹⁶ HDA, UPRH: Predsjedništvo SFRJ, Br. str. pov. 186/3-5/b od 13. 7. 1990.

¹¹⁷ Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o općenarodnoj obrani, članci 33.-34., *Narodne novine*, 14. 11. 1990.; Zakon o općenarodnoj obrani: pročišćeni tekst s obrazloženjem, «IZOS», Zagreb, 1990., 20.-21., 81.

¹¹⁸ M. ŠPEGELJ, *Sjećanja vojnika*, 125.

Hrvatske,¹¹⁹ što je očito napravljeno na temelju istog određenja u Ustavu Republike Srbije iz rujna 1990. Razlika je bila samo u stvarnom odnosu snaga. Srbija je imala Teritorijalnu obranu, a Hrvatska je tek trebala stvoriti oružanu silu.

Pitanje vrhovnog komandovanja oružanim snagama, odnosno JNA, u 1991. bilo je konstantno, posebice od ožujka 1991. i angažmana JNA u Pakracu. Od ljeta 1990. nije bilo moguće donijeti odluku jer se ona izvodila iz jasno-ga političkog stajališta Predsjedništva SFRJ, tj. Vrhovne komande, a kako njega nije bilo, odnosno postojao je urotnički odnos u dijelu Predsjedništva SFRJ, tada je komandovanje imalo sve preduvjete da bude neučinkovito. Kada dodamo neformalne značajke komandovanja, koje se nisu vidjele u udžbenicima, sigurnosnu i političku crtu, dobivamo sustav koji bez čvrste ruke i centralizma nije mogao funkcionirati. JNA je dala svoj doprinos selektivnim postupanjem prema članovima Predsjedništva koje je, kako to priznaje Kadijević, podijelila na pouzdane i nepouzdate, što je konkretno značilo da dio Vrhovne komande nije uopće bio u tijeku sa stvarnim stanjem i ponašanjem JNA u krizi.¹²⁰

Za zakonsko pokretanje snaga bila je nužna suglasnost pet članova Predsjedništva SFRJ. U intervenciji JNA na Plitvicama mjesec dana kasnije, prema hrvatskim tvrdnjama ta suglasnost nije postignuta jer je omjer glasovanja bio 4 : 4.¹²¹ To nije spriječilo angažman JNA i postavljanje «tampon» zone na Plitvicama. Već je to bio znak da se JNA angažira izvan zakona, posebice to dokazuje dovođenje oklopnog bataljuna JNA iz Pančeva na područje Prijedora.¹²² Tim je činom Kadijević i formalno preuzeo vrhovno komandovanje s JNA. Mjesec dana kasnije, u prvim danima svibnja 1991. Kadijević je ponovno samovoljno pokrenuo dijelove JNA na bojne zadaće. U Vinkovce je doveden mehanizirani bataljun JNA iz Subotice, a iz Srijemske Mitrovice isti takav bataljun doveden je u Vukovar. Iz Prijedora je u Petrinju prebačen oklopni bataljun, a iz Mostara je u sjevernu Dalmaciju pokušano dovođenje glavnine mirnodopske motorizirane brigade, što su onemogućili Hrvati iz Hercegovine pa se ta skupina spašavajući narušeni ugled smjestila na Kupreškom polju. Pokretanje ovih snaga JNA je legalizirala nakon što je Predsjedništvo SFRJ 9. svibnja 1991. prihvatilo zaključke o stanju u Hrvatskoj i djelovanju JNA na njihovoj provedbi.¹²³

Sve to svjedoči da problemi s Predsjedništvom SFRJ koji su eskalirali u proljeće 1991. nisu utjecali na djelovanje JNA koja je preko SSNO-a, odnosno Štaba Vrhovne komande nastavljala funkcionirati. Stoga se ona nije bunila protiv redovitog izbora Stjepana Mesića, hrvatskog člana za predsjednika Predsjedništva SFRJ.¹²⁴ Doduše, JNA je imala određenih problema, odnosno

¹¹⁹ Ustav Republike Hrvatske, članak 100., *Narodne novine*, 22. 12. 1990.

¹²⁰ Usp. V. KADIJEVIĆ, *Moje viđenje raspada*, 91.

¹²¹ Zapisnik sa 73. sjednice Vlade Republike Hrvatske, održane 5. travnja 1991. (Preslika dokumenta u posjedu autora.)

¹²² D. MARIJAN, *Slom Titove armije: JNA i raspad Jugoslavije*, 250.-251.

¹²³ ISTI, 256.-258.

¹²⁴ B. JOVIĆ, *Poslednji dani SFRJ*, 325.

osporavanja iz zapadnih republika sredinom ožujka 1991. nakon što je održana trodnevna sjednica Predsjedništva SFRJ u funkciji Vrhovne komande. Na toj je sjednici srpski blok doživio neuspjeh u nastojanju da uvede izvanredno stanje u državi, a nakon nje su javnost, kao i čelnici većine republika saznali za postojanje Štaba Vrhovne komande.¹²⁵ Posebice su veliki napadi na JNA zbog te institucije bili iz Hrvatske i Slovenije. Zbog tih napada Savezno vijeće Skupštine SFRJ je s dominantnim srpskim zastupnicima 15. svibnja 1991. proglasilo Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o općenarodnoj obrani u kojem je izričito naglašeno da u slučajevima kada SSNO vrši štabne i stručne poslove za Predsjedništvo SFRJ, to čini u svojstvu Štaba Vrhovne komande.¹²⁶ Na taj način JNA nije samo otklonila za nju porazne primjedbe iz ožujka 1991., već je i potvrdila optužbe o protuustavnom djelovanju, iako je u povodu promjena tvrdila da je «ovo i do sada bilo neosporno», te da se na taj način «onemogućava zlonamerno tumačenje uloge SSNO u ovakvim situacijama».¹²⁷ Zakon je usvojen bez nazočnosti zastupnika iz Slovenije i Hrvatske, koji su napustili sjednicu Saveznog vijeća Skupštine SFRJ jer nije prihvaćen ni jedan od njihovih amandmana na zakon. Oni su jasno naglasili da Slovenija i Hrvatska izmijenjeni Zakon neće primjenjivati.¹²⁸

Hrvatska je nekoliko puta na najvišoj političkoj razini (Franjo Tuđman kao predsjednik Republike, a S. Mesić kao potpredsjednik Predsjedništva SFRJ) tražila da joj JNA pokaže na «temelju kog propisa je, u miru imenovan Štab Vrhovne komande».¹²⁹ Na proširenoj sjednici Predsjedništva SFRJ održanoj 3. travnja 1991. na ponovljeno pitanje F. Tuđmana, general Kadijević je dao odgovor da je položaj Štaba Vrhovne komande reguliran u Ustavu SFRJ, Zakonu o narodnoj obrani, Strategiji ONO i DSZ i u jednoj posebnoj odluci Predsjedništva SFRJ.¹³⁰ Objašnjenje nije rasvijetlilo položaj Štaba, a Kadijević nije održao obećanje koje je tada dao Tuđmanu, da će mu dostaviti i pismeno objašnjenje o položaju Štaba Vrhovne komande.¹³¹

Nakon trodnevne sjednice sredinom ožujka, Predsjedništvo SFRJ, odnosno Vrhovna komanda podijelila se na dvije struje od kojih ni jedna nije mogla postići prevagu nad onom drugom. Za JNA je to značilo prijelaz na sustav klasičnoga vojnog komandovanja u kojem je načelnik, u ovom slučaju Štaba Vrhovne komande, preuzeo dužnosti komandanta, tj. Predsjedništva SFRJ.

¹²⁵ D. MARIJAN, *Slom Titove armije: JNA i raspad Jugoslavije*, 241.-247.

¹²⁶ Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o opštenarodnoj odbrani, članak 26., *Službeni list SFRJ*, 17. 5. 1991.

¹²⁷ Miodrag Starčević, «Pretpostavke za funkcionisanje savezne države», *Narodna armija*, 23. 5. 1991., 11.

¹²⁸ Isto; S. Ristić, «Epicentri u republikama», *Narodna armija*, 23. 5. 1991., 11.

¹²⁹ HDA, UPRH: Predsjedništvo SFRJ, SP br. 94 od 4. 4. 1991., Stenografske beleške sa 114. sednice Predsedništva SFRJ održane 3. 4. 1991., 3.

¹³⁰ HDA, UPRH: Predsjedništvo SFRJ, SP br. 94 od 4. 4. 1991., Stenografske beleške sa 114. sednice Predsedništva SFRJ održane 3. 4. 1991., 91.

¹³¹ Stipe MESIĆ, *Kako smo srušili Jugoslaviju*, Globus, Zagreb, 1992., 27.

Kao nikad do tada, a napose od neizbora S. Mesića za predsjednika Predsjedništva SFRJ, bilo je vidljivo da je Kadijević zapovjednik JNA. Kadijević je od tada demonstrirao otvorenu samovolju, odnosno nikome nije odgovarao. Podizao je bojnu spremnost JNA, naređivao mobilizacije JNA i TO, razrješavao komandante vojnih oblasti i pokretao JNA i TO u bojne zadaće.¹³² Kada mu je odgovaralo, Kadijević je prihvatio i naredbu predsjednika SIV-a u slučaju Slovenije iako je to, prema JNA, bila nezakonita odluka koja se može staviti u postupanje po izvanrednim prilikama. Posebice je to jasno u naredbi da se SSUP i SSNO pobrinu za granične prijelaze između republika, što je *de facto* značilo uporabu oružanih snaga.¹³³

Od kolovoza 1991. rukovodeću ulogu Predsjedništva SFRJ obavljala je neformalna skupina čelnika Srbije, Crne Gore i generala JNA, koja je procjenjivala stanje i predlagala odluke. Kadijevićev prijedlog da se osnuje poseban «stručni štab od 5-6 ljudi» nije prihvaćen. Do kraja 1991. ova skupina se sastala najmanje 11 puta. Na njezinim sastancima raspravljano je i odlučivao o svim pitanjima rata koja su inače u nadležnosti Predsjedništva SFRJ, odnosno Vrhovne komande.¹³⁴ Početkom listopada 1991. kada je Predsjedništvo SFRJ ostalo samo na članovima iz Srbije s pokrajinama i Crne Gore, ponovno je počelo funkcioniranje Predsjedništva, s tim da ga ostale republike, a i međunarodna zajednica nisu priznavale.¹³⁵ Od tada je JNA i *de facto* bila vojna sila Srbije i Srba u ostatku Jugoslavije, što je u svibnju 1992. postala i *de jure*.¹³⁶

¹³² D. MARIJAN, *Slom Titove armije: JNA i raspad Jugoslavije*, 206.-207., 264.-267.

¹³³ Arhiv Hrvatskog sabora: Vijeće republika i pokrajina Skupštine SFRJ, Br. 00-6/91-045 od 27. 6. 1991., Dopis SIV-a.

¹³⁴ B. JOVIĆ, *Poslednji dani SFRJ*, 371., 382.-383., 385.-387., 391.-392., 394., 402.-403.

¹³⁵ Michael LIBAL, *Njemačka politika i jugoslavenska kriza 1991.-1992.*, Golden marketing - Tehnička knjiga, Zagreb, 2004., 80.-81., 84.-85.

¹³⁶ D. MARIJAN, *Slom Titove armije: JNA i raspad Jugoslavije*, 393.-398.

SUMMARY

THE LEADERSHIP AND COMMAND OF THE ARMED FORCES
OF THE SOCIALIST FEDERATIVE REPUBLIC OF YUGOSLAVIA:
SUPREME LEVEL

For the command of the Yugoslavian armed forces from the 1960s onward, the concept of leadership and command is used. Command is a well-established concept, while leadership presupposes the existence of a collective body which makes political decisions that are carried out by command structures. Since Yugoslavia was neither a democratic state nor one that respected the rule of law, the leadership and command structure was established to organize and preserve communist hegemony in the state. Secondly, since Josip Broz Tito was the leader of Yugoslavia from 1945 until 1980, this created a peculiarly Yugoslavian distinction in that the leadership and command of the armed forces was in his hands, and no one else could interfere in this direct relationship. This meant that after his death the Yugoslavian Army could become politically independent, while the Presidium of Yugoslavia remained only formally the constitutionally established body with responsibility for the leadership and command of the Yugoslav armed forces. In the 1980s the Yugoslavian Army succeeded in forming a Supreme Command in which the post of Chief of Staff was filled by the federal secretary for national defense. On the basis of later developments it can be concluded that the purpose of the Supreme Command was to shift the power of command from the Presidium of Yugoslavia to the federal secretary of national defense on the principle that in the absence or impediment Presidium, the secretary of national defense would be able to carry out command. This is the manner by which the units functioned, from the regimental level upward to the military districts. In the last phase of the Yugoslav crisis and following the division of the Presidium into two parts which could no longer function as a whole, the Yugoslav Army through the Supreme Command began to act independently. Until October 1991, the secretary of national defense was the real, if unlawful, supreme commander of the Yugoslavian Army. At the beginning of October, when the remaining members of the Presidium of Yugoslavia consisted only of Serbia with its regions and Montenegro, the Presidium began to function again, though the other republics and the international community did not recognize its legitimacy. From then onward the Yugoslav Army became de facto the armed force of Serbia and the Serbs in the remainder of Yugoslavia, which in May 1992 it became de jure.

Key words: Yugoslavia, Armed forces, Presidium of Yugoslavia, Supreme command, Chief of Supreme Command, Homeland War